

**A MOSZKVAI FEGYVERSZÜNETI TÁRGYALÁSOK
ÉS HORTHY SIKERTELEN „LEVÁLÁSI” KÍSÉRLETE**

(1944. október)

„Fegyverszünet megkötése kívánatos. Aláírásra meghatalmazás megadva. Kikötött együttműködésre készség megvan...” Ezekkel a mondatokkal kezdődik Horthy Miklós 1944. október 9-én éjjel Moszkvába küldött távirata.

Miért csak október 9-én és nem előbb került erre sor? Miért nem követte Magyarország az olasz, a román, a finn és a bolgár példát? Mi készítette Horthyékat arra, hogy abban a helyzetben, amelyet maguk is úgy jellemeztek, hogy elérkezett a vég és menteni kell, ami még menthető és amely 1944. szeptember elején kiválóan alkalmas volt a németektől való leszakadásra, nem a kilépést, hanem a háborút válasszák? Ezekre a kérdésekre várják a megnyugtató feleletet a történelmi események után érdeklődők, és ezekre keresik a tárgyilagos választ adó dokumentumokat történezszeink.

Horthyék fegyverszüneti manővereivel, a Lakatos-kormány katonapolitikájával, az 1944. október 15-i eseményekkel és ezt követően a hadsereg magatartásával szakirodalmunk már eddig is behatóan foglalkozott. A kérdéssel kapcsolatban több jelentős mű és sok értékes tanulmány jelent meg, itthon és külföldön.¹ A szaktörténészek munkája

1 a) A Magyarországon megjelent művek közül ide sorolhatjuk: *Juhász Gyula*: Magyarország külpolitikája 1919–1945. Budapest, 1969. *Karsai Elek*: A budai Vártól a Gyepűig 1941–1945. Budapest, 1965. *Korom Mihály*: A fasizmus bukása Magyarországon. Budapest, 1961. *Ölvedi Ignác*: A budai Vár és a debreceni csata. Budapest, 1970. *Paál Jób és Radó Antal*: A debreceni feltámadás. Debrecen, 1947. *Ránki György*: Emlékiratok és valóság Magyarország második világháborús szerepéről. Budapest, 1962. *Rozsnyói Agnes*: A Szálasi-puccs. Budapest, 1962. *Teleki Eva*: Nyilasuralom Magyarországon. Budapest, 1974.

Tanulmányok: *Ölvedi Ignác*: Adalékok Horthy és a Lakatos-kormány katonapolitikájához. (1944. augusztus 29—szeptember 8.) Századok, 1969. 1. sz.; A Honvéd. Vezérkar 1944. szeptember 4-i memorandumának vitájához. Hadtörténelmi Közlemények (a továbbiakban — HK) 1965. 4. sz. *Pintér István*: Magyarország az utolsó csatlós szerepében. HK 1964. 3. sz. *Tóth Sándor*: A horthysta klick 1944. október 15-i kiugrási kísérletéről. HK 1965. 3. sz.

b) A nyugaton közreadott jelentősebb könyvek és tanulmányok: *Gosztonyi Péter*: A debreceni Ideiglenes Kormány történetéből. Új Látóhatár, 1968. március—április.; Endkampf an der Donau 1944—45. Ungarisches Institut, München—Zürich, 1964.; Német katonai okmányok 1944. október 15. előtörténetéhez. Új Látóhatár 1969. 6. sz.; A moszkvai Magyar Bizottság történetéből. (Dokumentum) Új Látóhatár, 1971. 5. sz.; Magyar—szovjet fegyverszüneti tárgyalások (1944. október) Új Látóhatár, 1969. 5. sz.; A moszkvai Magyar Bizottság történetéből. Új Látóhatár, 1971. 5. sz.; *Hennyey Gusztáv*: Magyar erőfeszítések a második világháború befejezésére. Köln, 1965.; Külügyminiszeri működésem fontosabb eseményei (1944. augusztus 29—szeptember 16-ig). Nagybacsoni Nagy Vilmos gyűjteménye. Piliscsaba. *Nemes József*: Küldetésben. (Visszaemlékezés); Új Írás, 1974. 12. sz.; *Macarthey, C. A.*: October Fifteenth, a History of modern Hungary 1929—1945. Part II. Edinburgh, 1956.; Ungarns Weg aus dem Zweiten Weltkrieg. — Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 1966. 1. sz. *Kovács Imre*: Kiugrási kísérletek a második világháborúban. Új Látóhatár, 1963. 2. és 3. sz.; *Dálnoki Veres Lajos*: Magyarország honvédelme a második világháború előtt és alatt (1920—1945) III. köt. München, 1973.

mellett egyik leggazdagabb forrás a közreadott dokumentumok.² Hasonlóan figyelmet érdemelnek a memoárok, bár ebben a műfajban szégyenyek vagyunk és itt óhatatlanul gyakran egyoldalúságba, apológiába ütközünk. Egyes szerzők az eseményeket úgy találják, hogy azok szerepüket és tevékenységüket igazolják, vagy a felelőségüket elkendőzzék. De mivel a harcok alatt sok irat megsemmisült és a jelentős dokumentumok nagy részét nyugatra hurcolták, ezek a publikációk is nélkülözhetetlenek a dolgok tárgyilagos feltárásához. Sőt igen gyakran bennük találjuk meg a tárgyalt események azon kis részecskéit, amelyek a döntő láncszemeket összekapcsolták.

A megjelent könyvek, tanulmányok, cikkek ellenére is állítható, hogy még számos fontos kérdés vár tisztázásra, melyet a feltárt anyagok még nem tesznek teljes mértékben lehetővé. Tanulmányomban az októberi moszkvai tárgyalásokat, a sikertelen kiugrási kísérletet és annak következményeit vizsgálom, különös tekintettel a hadseregére.

Az 1944 nyár végi hadiesemények hatása Horthy és a magyar kormány katonapolitikájára

A második világháború hadieseményei ismét megerősítették, hogy a háború a hadviselő országok politikai rendszerének, gazdasági és katonai potenciáljának nagy próbatétele, hogy sokoldalú megpróbáltatásnak teszi ki az államok anyagi, politikai, erkölcsi és katonai erejét. A háború hadászati eredményei, az arcvonalak helyzete döntő befolyással van a hadviselő állam bel- és külpolitikájára, illetve a szövetségesek egymáshoz való viszonyára.

A szovjet—német arcvonal eseményei például — különösen a sztálingrádi csata után — igen érzékenyen érintették a fasiszta blokkba tömörült államokat. Németország és szövetségeseinek katonapolitikai viszonyait döntően befolyásolták, kapcsolataikban kibékíthetetlen ellentéteket idéztek elő, melyek végül is meggyorsították a hitlerista tömb széthullását. Az 1944 nyárutóján végrehajtott iasi—kisinyovi hadművelet például nemcsak a német arcvonal Balkánt tartó láncszemét törte szét, hanem kaput nyitott a délnyugati hadszíntérre. A szovjet hadsereg előtt szabad lett az út Bulgária, Magyarország felszabadításához és Jugoszlávia megsegítéséhez.

2 A közreadott jelentősebb dokumentumok a fegyverszüneti tárgyalásokhoz és 1944. október 15-hez: Csima János: A horthysta diplomácia előzetes fegyverszüneti tárgyalásai Bernben, 1944. augusztusának végén és szeptember havában. (Táviratok) HK 1965. 4. sz. C. A. Macartney: Dokumente: a) Funkteleggramme zwischen Moskau und Buda 5—16. Oktober 1944. b) Die von der ungarischen Delegation in Moskau an die Sowjetische Regierung gerichteten Notizen. Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte. 1966 1. sz.; Horthy Miklós titkos iratai. Budapest, 1962.; Magyarország és a második világháború. Budapest, 1959. Dr. Teleki Géza: A moszkvai fegyverszüneti tárgyalások. Hírünk a világban. (1955. január—április. V. évf. 1—4. sz.)

A fegyverszüneti tárgyalások és az 1944. október 15-i események jelentősebb dokumentumait hazánkban Karsai Elek adta közre. Lásd: Magyarország: 1967. április 23, 1972. október 8, 15. és 1973. október 14. számokat.

A Iași—Kisinyov alatti szovjet győzelem a hadászati helyzetet Dél-kelet-Európában gyökeresen megváltoztatta és Hitler Duna menti szövetségeseinek kedvező feltételeket teremtett a fasiszta blokkból való kilépésükhöz. A lehetőséggel élt Románia, majd Bulgária: kiléptek a hitlerista szövetségből és fegyveres erőiket Németország ellen fordították.

A hadászati és a katonapolitikai helyzet a szakításra és a szembe fordulásra a Harmadik Birodalommal — 1944. szeptember elején — Magyarország számára is kedvező volt. Az országban ekkor csak jelentéktelen német megszálló erők állomásoztak. Létszámuk az SS rendőri és a Gestapo alakulatokkal együtt sem haladta meg a 65—70 ezret. A hitlerista főparancsnokság nem rendelkezett azonnal ütközetbe vethető tartalékokkal. Nem tudott elvonni más arcvonalokról sem csapatokat, hogy birtokba vegye és lezárja a Keleti- és a Déli-Kárpátok átjáróit. Erre a feladatra a 2. magyar hadsereget igénylik. Hitler ennek kierőszakolására és a német—magyar katonai viszony megerősítésére Guderian vezérezredest, az Oberkommando des Heeres (OKH) vezérkari főnökét küldte Budapestre. A magyar fegyveres erők létszáma viszont már ekkor meghaladta a félmilliót. Az újabb mozgósításokkal a honvédség állandóan növekedett. A kedvező erőviszonyok mellett, azzal, hogy a 2. Ukrán Front megkezdte az átkelést a Kárpátokon, lehetőség nyílt a szovjet csapatok azonnali segítségére a németek elleni harcban. Horthyék egész beállítottsága és katonapolitikája azonban lehetetlenné tette a nyitást kelet felé. Még ekkor is az angol—amerikai csapatok ideérkezését várták. Azt, hogy Németország elvesztette a háborút, Horthy és az őt támogatók is felismerték. A rendszert azonban át szeretnék volna menteni. Ennek egyetlen lehetőségét az amerikai—angol megszállásban látták. A második arcvonal megnyitása, az 1944-es nyári olaszországi sikerek után a szövetségesek közelgő partraszállását várták a Balkánon is. Felcsillant annak a reménye, hogy ha sikerül a szovjet csapatok előnyomulását a Kárpátokban, az ország déli határain lefékezni, az Arad—Budapest—Bécs irányban megállítani, akkor a szövetségesek — legalább a Dunántúl elérésében, megszállásában — megelőzhetik a Vörös Hadsereget. Más lehetőséget 1944 augusztus végén és szeptember elején nem is latolgattak. Ezért nem követték a román példát. Képtelenek voltak olyan álláspontra helyezkedni, amely a kialakult hadihelyzetben megfelelt volna az ország és a nemzet összérdekeinek.

Minden uralmon levő osztály — még a legváltáságosabb helyzetben is — ragaszkodik hatalmának fenntartásához, önként nem mond le. Horthyék is olyan állam hadserege előtt szerettek volna kapitulálni, amely nemcsak hogy nem bántja a rendszert, de ha szükséges, fellép a forradalmi mozgalmak ellen is. Ez osztályhelyzetükből törvényszerűen következett. Az viszont már érthetetlen, hogy ezt a szándékukat

akkor is fenntartották, amikor ennek sem a hadihelyzet, sem a nyugatról — az összekötő útján — érkezett hírek nem kedveztek. Ezért kilépési tervük már a kezdet kezdetén illuzórikussá vált.³

A Horthy-rendszer politikai és katonai vezetői figyelmen kívül hagyták azt a történelmi tanulságot, hogy ha a hadban álló állam katonapolitikájának változtatására kényszerül — mint Magyarország 1944. augusztus végén —, úgy azt a hadászati események előre látható következményeinek szem előtt tartásával kell kialakítania. A háború a politika folytatása erőszakos eszközökkel, de ugyanakkor vissza is hat a politikára. A politika köteles figyelembe venni a hadviselés eredményeit, a hadihelyzet várható alakulását és ennek megfelelően módosítani a célkitűzéseket, terveket, revideálni az álláspontokat. Ellenkező esetben a kudarc elkerülhetetlen, ez a hadviselés egyik törvénye. Aki erről megfeledkezett, még mindig elbukott. Sajnos, ebben a vonatkozásban nem tudtak előbbre lépni. Horthy és Lakatos katonapolitikája nem a hadiesemények és a hadihelyzet helyes mérlegelése alapján készült, hanem a magyar uralkodó osztály minden tárgyilagosságot nélkülöző vágyaira épült. Ezt Kállay Miklós miniszterelnök 1944. február 12-én Barczának küldött válaszában így fogalmazta meg: „Ha nekünk választani kell — míg más tényező nem jelentkezik (azaz az angol—amerikai hadsereg) — egy lényegében defenzív Németország és egy expanzív Oroszország között, mi nem tehetünk mást, mint kitartunk Németország mellett.”⁴ 1944 szeptemberében sem tudnak mást, mint felújítani a Kállay-féle koncepciót, annak ellenére, hogy a semleges országokban működő magyar követekhez küldött levelében 1944. március 1-én Kállay is beismerte: az a korábbi feltételezés, hogy az „... angol—amerikai csapatok az orosz katonák előtt érik el ezt a térséget és Közép- és Kelet-Európa jövőjét az angol—amerikai politika fogja... meghatározni... az adott helyzetben már nem aktuális... Ma az orosz hadsereg közelebb van határainkhoz és az orosz politika kezd behatolni Közép- és Kelet-Európába.”⁵ Horthyék erre már figyelmet sem fordítottak. Segítséget kértek a németektől a szovjetellenes háború folytatásához, oly hadiszituációban, amikor a szovjet hadsereg átlépte a Keleti-Kárpátokat és sejtetni engedte, hogy a Déli-Kárpátoknál sem áll meg, nem várja be, míg a szorosokat és a hágókat lezárják.

Katasztrófális, hogy Horthyék elképzeléseiket a háborúból való ki-

³ Lásd erre vonatkozóan: *Ölvedi Ignác*: A budai Vár és a debreceni csata. 17—20, és 41—49. o.

⁴ 1944. január 12-én az angolok Barczától — Magyarország volt londoni követétől — azt üzenték, hogy a magyar kormány hallgasson a józan észre és ne várja meg, amíg a szovjet csapatok elérik az ország határait, vagy ami még rosszabb, ne kövessék el azt a hihetetlen baklövést, csaknem bünt, hogy a szovjet hadsereggel szemben megkísérlik a fegyveres ellenállást. Ídézni: *Juhász Gyula*: i. m. 303—304. o.

⁵ Magyarország és a második világháború. (Titkos Diplomáciai okmányok a háború előzményeihez és történetéhez). Az iratokat összegyűjtötte és a bevezető tanulmányokat írta: *Ádám Mágda, Juhász Gyula, Kerekes Lajos*. Budapest, 1959. 445. o.

lépésre képtelenek voltak revideálni. Még azt sem ismerték fel, hogy az 1944. szeptember elejére kialakult hadászati helyzetben a fegyverszünet és a szembefordulás a németekkel a saját uralmuk meghoszszabbítását is jelenti. Ugyanis a Németország volt csatlósaival megkötött fegyverszünetek a belső társadalmi rendszert nem érintették. Mindössze a fasiszta politikai szervezetek, pártok azonnali feloszlátását, a háborús bűnösök felelősségre vonását és a szövetségesek elleni mindennemű propaganda beszüntetését követelték. Horthy és rendszere azonban a saját érdekében sem tudott szembefordulni a német fasizmussal. A kommunista párt, a Magyar Front nemcsak követelte az azonnali fegyverszünetet, nemcsak bírálta Horthyt és Lakatost, hanem az együttműködést is felajánlotta. A háborúból való kiugrás biztosítása érdekében késznek mutatkozott, hogy a demokratikus erőket Horthy mögött felvonultassa, ha ő vállalja a szembefordulást a németekkel. „Álláspontja az volt — írja Kállai Gyula —, hogy még a 12. óra előtt 5 perccel is lehetséges az együttműködés Horthy, a hadsereg és a Magyar Front között, ha a szövetség a magyar reakció politikájának igazi fordulatára épül.”⁶ Az ezzel kapcsolatos terveket és elgondolásokat el is juttatták a kormányzóhoz.

A magyar politikai és katonai vezetők a fegyverszünet kérdésében azonban a döntő elhatározás helyett a taktikázást választották. A kormány a hadihelyzetet, a háború várható kimenetelét, sőt a Bernből Bakach-Besseney György⁷ közvetítésével kapott üzeneteket is figyelmen kívül hagyva — német segítségbe kapaszkodva —, a 24. órában is vállalta a háború kiszélesítését és szeptember 5-én hátbatámadta a háborúból kilépett Romániát.⁸ Cselekedete tehát nem a fegyverszünet előkészítésére irányult, de mindenben megfelelt a Lakatos miniszterelnök által 1944. augusztus 29-én megfogalmazott célkitűzéseknek. Erőfeszítéseit a szovjetellenes háború folytatására, a szovjet csapatok előnyomulásának megállítására összpontosította. 1944. szeptember folyamán tíz hadosztállal megnövelte a harctérre küldött magyar magassabbegek számát.

A vezérkari főnök — Vörös János vezérezredes — feladta az augusztus 25—26-i minisztertanácson elfoglalt álláspontját és szeptem-

⁶ Kállai Gyula: A magyar függetlenségi mozgalom 1939—1945. Budapest, 1955. 252—253. o.

⁷ Bakach-Besseney György. Magyarország volt berni követe, 1944. szeptember 5-i üzenetében a következőket hozta Horthy tudomására: „Az amerikai követ ma este átadta . . . kormánya táviratát . . . Fegyverletételre vonatkozó ajánlat mindhárom fő szövetséges állam kormányához intézendő, nevezetesen a Szovjetunióhoz, Angliához és az Egyesült Államokhoz.” A Budapesti és Bern közöttei táviratváltásokra vonatkozóan lásd: *Olvedi Ignác*: A budai Vár és a debreceni csata. Budapest, 1970. és *Hennyey Gusztáv*: Magyar erőfeszítések a második világháború befejezésére. Köln, 1960.

⁸ Bakach-Besseney 1944. szeptember 1-én feladott 154. sorszámú sürgönyében a következőket hozta Horthyék tudomására: „Támadó fellépés az oroszokkal és a románokkal szemben, valamint a jelenlegi magyar—román határ átlépése feltétlenül elkerülendő. Hasonló vélemények érkeztek a semleges országokból.” A stockholmi amerikai követ nyilatkozata: „. . . Magyarország részére végzetes volna, ha Románia átállása után most Dél-Erdély megszerzése céljából megtámadná . . .” (OL. Mt. jkv. 1944. augusztus 25.) A magyar politikai és katonai vezetés mindezeket figyelmen kívül hagyta. A Legfelsőbb Honvédelmi Tanács szeptember 1-én úgy döntött, a Dél-Erdély elleni támadást meg kell kezdeni.

ber 4-i memorandumában követelte a Déli-Kárpátok átjáróinak, a predeali (Tömösi-hágó), a Vöröstorony- és a vulkáni (Szurdok-szoros) szorosok birtokba vételét, hogy megakadályozzák a szovjet csapatok átkelését.⁹ Úgy értékelte a helyzetet, hogy a Déli-Kárpátok védelme nélkül a Keleti-Kárpátok nem tarthatók. Hogy miért vált ez létkérdésévé a magyar kormánynak, Vörös vezérezredes erre is választ adott. Azt a következtetést vonta le a hadihelyzet értékeléséből, hogy „... az európai harcot vezető német birodalom az egyre fokozódó ellenséges túlsúly következtében a további harc feladására kényszerül és fegyverszünetet kér. Sőt nem tartozik a lehetetlenségek birodalmába az sem — mondja a nyilatkozat —, hogy Németország ellenállása esetleg márról holnapra összeomlik.”¹⁰

Ez az első hivatalos magyar katonapolitikai okmány, amelyben beismerik, hogy Németország a háborút elvesztette. A vezérkari főnök mégis, szeptember 4-én csak egy lehetőséget lát: folytatni a háborút. „Haderőnk erejének és ütőképességének fenntartására irányuló törekvésünk — írja — csak akkor járhat sikerrel, ha... a Német Birodalom oldalán továbbra is szövetségesi hűséggel és szilárd fegyverbarátsággal folytatjuk a harcot mindaddig, amíg a németek is hajlandók... határainkat megvédeni és erre képesek is... Ha azzal számolnánk is, hogy Németország a háborút elvesztette, akkor is végsőkig kell határainkat védeni, nehogy a bolsevizmus martalékaik legyünk, mert a legrosszabb esetben egy nemzeti tragédia esetén is csak úgy tudjuk nemzetünk fennmaradását (a Horthy-rendszert — Ö. I.) biztosítani, ha az oroszokat távol tartjuk és egy gyászos megsemmisüléshez az angolszászoknak időt nyerünk.”¹¹

Az elmondottakkal azt kívántuk érzékeltetni és bizonyítani, hogy a szovjet—német arcvonal eseményei döntő hatást gyakoroltak a német—magyar politikai és a katonai viszonyra is. Tragédia, hogy a horthysta uralkodó osztályok képtelenek voltak az arcvonal eseményeinek alakulásából tárgyilagos következtetést levonni és katonapolitikájukat az állam, a nemzet érdekeinek megfelelően revidálni. Ennek következménye, hogy Magyarország az 1944. szeptember elejére kialakult kedvező feltételek ellenére a 24. órában sem tudott kilépni a fasiszta szövetségből és nem járulhatott hozzá a hitleri fasizmus feletti győzelemhez. Horthyék hibájából az ország hadszíntérré lett, ahol a váltakozó heveséggel dúló harcok 194 napig tartottak.

⁹ Vörös János vezérezredes, vezérkari főnök 1944. augusztus 25—26-án Románia megtámadását katonai és külpolitikai megfontolásokból nem támogatta. Javaslat: „... addig, amíg a román hadsereg kötelékei át nem lépik a bécsi döntés által meghúzott magyar—román határt, addig inkább egyesítsük, inkább vonjuk össze erőnket, de ne támadjunk.”

¹⁰ Idézi: *Nagybaczoni Nagy Vilmos: Végzetes esztendőök 1938—1945.* Budapest, 1947. 249—251. o.

¹¹ Uo.

Események 1944. szeptember 5-től a moszkvai fegyverszüneti tárgyalások megindulásáig

Miért manővereztek Horthyék a szeptember 5-i üzenet megérkezése után is? Miért nem használták ki a szeptember eleji kedvező helyzetet az azonnali cselekvésre? Ennek oka, hogy az 1944 augusztus végén és szeptember elején Bernből érkezett táviratok tartalma, a nyugati szövetségesek magatartása és a hadihelyzet alapján követelt nyitás kelet felé, nem felelt meg a magyar ellenforradalmi rendszer katonapolitikájának.

Horthyékat az a félreérthetetlen hír, hogy a Szovjetuniótól is fegyverszünetet kell kérni, továbbá Bakach-Bessenyeinek az a közlése, hogy az ügy nem tűr halasztást és be kell kapcsolódni a németek elleni fegyveres harcba (ezt az 1943. évi előzetes megállapodás is tartalmazta), megdöbbsentette, valóságos tragédiát jelentett számukra.¹² Azt sem akarták tudomásul venni, hogy a fegyverszünet végrehajtásában a döntő szó a fegyvereké.

A hitlerista felső vezetés a iași—kisinyovi hadművelet utáni helyzetértékelésben megerősítette, hogy a Kárpát-medencére és Magyarországra — a háború továbbfolytatásához — elengedhetetlenül szüksége van. Ügy vélték, hogy Magyarország hadszíntérré változtatásával, viszonylag kevés német erővel, huzamosabb időre távol tarthatják a Vörös Hadsereget a csehországi, az ausztriai és a dél-németországi hadászati fontosságú hadiipari központoktól, amelyek nélkül a háborút folytatni lehetetlen. Megszerzik továbbra is a magyar olajat, amely a román olaj elvesztése után elsőrendű fontosságúvá vált, a bauxitot, a mangánt, a mezőgazdaság termékeit és a magyar hadosztályokat, amelyek igénybevétele lehetővé tette a német arcvonal viszonylagos stabilizálását. Ezért Magyarország megtartása, abban a hadihelyzetben, amit a iași—kisinyovi csatavesztés és a román fordulat előidézett, egyáltalán nem volt közömbös.

A német hadvezetés rettegett attól, hogy Magyarország is követi Románia példáját. Szeptember elején egy esetleges magyar kiugrás következményeként az arcvonal a legjobb esetben csak a Tátra, Fáttra, a Kis-Kárpátok és a Stájer-Alpok vonalában lett volna stabilizálható. Ennek beláthatatlan következményei lettek volna nemcsak Magyarországra, hanem a háború további menetére is. A német hadvezetés — az OKW (Oberkommando der Wehrmacht) hadinaplója szerint — Magyarország katonapolitikai helyzetét úgy értékelte, hogy a totális hadviselésre még korántsem tette meg a legvégső erőfeszítéseket, hogy

¹² Az 1943. szeptember 9-én a szövetséges államok és Magyarország között létrejött előzetes megállapodás szövege szintén tartalmazza a németek elleni fegyveres harcot. Magyarország és a második világháború, i. m. 421. o.

továbbra is számottevő gazdasági és katonai tartalékokkal rendelkezik, amelyeket Németország nem nélkülözhet.

Kedvezett, hogy a magyaroknak, katonapolitikai elgondolásaik realizálásához, német segítségre volt szükségük. Ha a német fasiszta és a horthysta katonapolitikai vezetés terveit, elgondolásait elemezzük, azt látjuk, hogy *elképzeléseik realizálásához kölcsönösen szükségük volt egymásra*. Ez határozta meg 1944. szeptember elején a német—magyar katonai viszonyt, amit még a teljes összhangba hozás és a stabilizálás előtt felborított a szovjet csapatok nem várt, gyors megjelenése Dél-Erdélyben, felvonulása Magyarország határaitra és a támadó tevékenység mind határozottabb kibontakozása.

A Románia ellen indított támadások összeomlása, az ígért német segítség vonatott érkezése, Bessenyei sürgönyei, de legfőképpen a 2. Ukrán Front gyors ütemű átkelése a Déli-Kárpátokon és sikeres előnyomulása Arad, Nagyvárad felé, a német—magyar katonai viszonyt újból kiélezték. Az eseményeket tárgyilagosabban szemlélők igyekeztek hatást gyakorolni Horthyra, hogy a Lakatos-kormány fegyverszünet-ellenes magatartása ellenére cselekedjen, ne várja meg Németország összeomlását, mert akkor, ahogy Bethlen István fogalmazott: „Magyarországot leradírozzák a térképről.” A kormányzó a szeptember 11-i minisztertanács fegyverszünet-ellenes magatartásából minden bizonnyal megértette, hogy a Lakatos-kormányra — mint alkotmányos testületre — a fegyverszünet előkészítésében és végrehajtásában nem támaszkodhat, hogy azt csak a legnagyobb diszkrécióval készítheti elő, esetleg szűk környezetének bevonásával.¹³ Így került a fegyverszünet előkészítése a kormány kikapcsolásával Horthy és a kabinetiroda kezébe. Új vonás a kormányzónál, hogy a hadiesemények és a Bernből jött üzenetek kényszerítő hatására tudomásul vette, hogy a Szovjetunió kikapcsolásával nem köthet fegyverszünetet. Ezért a szeptember 11-i megbeszélésen¹⁴ helyt adott a Szovjetunió felé való kezdeményezés gondolatának. A továbbiakban a Romániával aláírt fegyverszünet is pozitív szerepet játszhatott. Magyarországon nagy figyelemmel kísérték a Romániával megkötött fegyverszüneti szerződést és annak az Erdélyre vonatkozó megállapítását. „A szövetséges kormányok — mondja a szerződés 19. pontja — a bécsi döntést érvénytelennek tekintik és

13 Az 1944. szeptember 7-i koronatanácsra, a 8-i minisztertanácsra, a 10-i titkos tanácskozásra, illetve a 11-i minisztertanácsra vonatkozóan lásd: *Juhász Gyula*: i. m. 324—334., *Karsat Elek*: i. m. 504—520. és *Ólvedi Ignác*: i. m. 58—70. o.

14 „1944. szeptember 11-én este Horthy dolgozószobájában bizalmas megbeszélésre került sor; feleségén, menyén és fián kívül csak Ambrózy, a kabinetiroda főnöke, Bakay, a budapesti hadtest parancsnoka, Vattay főhadsegéd és Toszt szárnysegéd volt jelen.” Vattay feljegyzése szerint hosszas tárgyalás után az a vélemény alakult ki, hogy a Lakatos-kormányval nem lehet a fegyverszünetet megvalósítani. Ezért minden ezzel összefüggő kérdést a jelenlevő személyek végeznek, a kormány kikapcsolásával. A jelenlevők úgy vélték, hogy két irányban célszerű a felderítést megkezdeni: Rómába, illetve kapcsolattelvétele nyugat felé, és az oroszok felé vezető út előkészítése. Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban — HL) A békeelőkészítő bizottság kat. iratai. Vattay Antal altábornagy vallomása VII. 19.) A megbeszélésen a feljegyzés szerint még csak szóba sem hozták Bakach-Bessenyei szeptember 5-i üzenetét, holott a diplomata pontosan megjelölte a tennivalókat.

egyetértene azzal, hogy Erdély (vagy annak nagyobb része) visszatérjen Romániához, aminek jóváhagyása a békés rendezésre tartozik...¹⁵ Ez megerősítette azokat a már korábban kapott híreket, hogy a szövetséges hatalmak a bécsi döntés semmisnek nyilvánításával az Erdéllyel kapcsolatos román—magyar vitát még nem zárták le végérvényesen, és ha Magyarország a Németország elleni harcban érdemeket szerez a béketárgyalásokon, visszatérnek erre. Kedvezően hathatott az is, hogy a fegyverszünet Romániában nem érintette a monarchiát. Ezek vétele után Horthy is hozzájárult, hogy bizonyos csatornákon értesüléseket szerezzenek arra vonatkozóan, hogy a Szovjetunió hajlandó-e fogadni küldötteit?

Az arcvonal eseményei nemcsak a német—magyar politikai, hanem a katonai viszonyt is kiélezték. Különösen sok vitára adott okot, hogy „ki vezessen” a magyar térségben. A német—magyar katonai viszony és a hadihelyzet értékelésére szeptember 12-re Friessnert, Greiffenberg tábornokot (a német katonai meghatalmozott) és Vörös János vezérezredes Hitler főhadiszállására rendelték. „Nincs olyan magyar tábornok, aki a hadvezetésben annyira jártas volna, mint amilyen a németeknél van” — jelentette ki Hitler Vörösnek. Majd kifejtette, hogy az volna a legjobb, ha a magyar csapatokat erős kezű német parancsnokoknak rendelnék alá, vagy németekkel kevernék. A vitát a következő szavakkal zárta le: „Magyar területen csak egy kézben lehet a vezetés, mégpedig a »Dél-Ukrajna« hadseregcsoport parancsnokának a kezében, neki kell kivétel nélkül mindent alárendelni. Magyarországnak ezen a téren nem szabad több ellenvetést tennie.”¹⁶ A német—magyar katonai együttműködés a hitleri főhadiszálláson tartott értekezlet után sem javult, a nézeteltérések nem szűntek meg. Azokat sem utasításokkal, sem fenyegetésekkel nem lehetett kiküszöbölni, mert az ellentéteket szülő okot, a szovjet csapatok előnyomulását, Hitler ígérete ellenére sem tudták megállítani. Vörös vezérezredes a vezetéstől eltanácsolták, de a sűrűlódások fennmaradtak. Ezeket jól tükrözi a magyar vezérkari főnök szeptember 17-i levele Guderianhoz, melyben tiltakozott az 1. és a 2. magyar hadsereg német parancsnokság alá rendelése ellen. Javasolta, hogy „... ahol a magyar csapatok vannak többségben, ott magyar, ahol viszont az egységek zöme német, ott német parancsnokságokat...” szervezzenek. „Ezenkívül kérem Excellenciádat, szíveskedjék azonnali hatállyal elrendelni, hogy ahol magyar magasabbegységek német vezetés alatt harcolnak, ott haladéktalanul vessenek véget a had-

¹⁵ Vnyesnyaja polityika Szovjetszkovo Szozjuza v period Otyecsesztvennoj vojni. Tom. 2. Moszkva, 1946. 210. o. A bécsi döntés érvénytelenítésének a szerződésbe történt bevitelére csak a tárgyalás utolsó napján (szeptember 12-én) került sor, a román küldöttség kérésére. Addig azt csak helytelenítették, mint amelyen változtatni kell.

¹⁶ Arhiv Minyiszersztva Oborni SZSZSZR. (A továbbiakban — AMO SZSZSZR) fond (f.) 240. opisz (op) 11 206, gyelo (gy) 516 liszt (ll) 556. Lásd még erre vonatkozóan: *Friessner, H.: Verratene Schlachten (Die Tragödie der deutschen Wehrmacht in Rumänien und Ungarn)*. Hamburg, 1956. 124—129. o.

osztályok szétaprózásának. Kérem, szíveskedjék tudomásul venni, hogy a magyar királyi IV. és VII. hadtesteknek német parancsnokság alá helyezéséhez nem járulok hozzá és a két hadtest vezetésére a ... 3. hadseregpáncsnokság felállítását rendelem el. Nem értek egyet továbbá azzal sem, hogy a 8. német hadsereg parancsnoksága szétesztotta a 27. könnyű hadosztályt és zászlóaljokként alkalmazta...

Mindezekon kívül — folytatja a magyar vezérkari főnök — kénytelen vagyok Excellenciád tudomására hozni, hogy Magyarországon hetek óta német részről nemkívánatos jelenségek kerültek napvilágra. Német teherautók ezrei és ezrei gördülnek... nyugat felé a legvalószínűtlenebb, a harci sorsközösség szempontjából leghaszontalanabb terhekkal megrakva akkor, amikor a magyar csapatoknak a gépjárművekre előírt állomány kicsiny töredékével keil beérniük és maguk vonszolják a súlyos terheket (pl. ökrös fogattal kísérik meg a szállítást).” Azt is Guderian tudomására hozta, hogy a német teherkocsik rakományának láttára a magyar csapatok és a lakosság körében növekszik a németek iránti bizalmatlanság, fokozódik az elkeseredettség. „Sem én, sem más magyar tábornok — fejezte be levelét — nem járul hozzá a lealacsonyító parancsnoklási tervekhez.”¹⁷ Vörös vezérezredes levelének tartalma és hangvétele kétségtelenül arról tanúskodik, hogy a szovjet csapatok megjelenése és felvonulása Magyarország határaitra a német—magyar katonai viszonyt is kiélezték, kibékíthetetlen ellentéteket szültek, a nézeteltéréseket növelték. Még Vörös János is bátrabb lett, mert nemet és ellent mondani a „Dél” hadseregcsoport parancsnokának és Guderiannak. Naplójából ismerjük, hogy a Honvéd Vezérkar főnöke a szeptember 5-i, Dél-Erdély elleni támadás kudarca után szeptember 9-én a kormányzónál és a miniszterelnöknél is az Arad elleni támadást szorgalmazta. Friessnernek szeptember 12-én a német főhadiszálláson Hitlert zseniális államfőnek nevezte, akinek az „... utolsó ütőkártyája még bizonyára a zsebében van...” Hazatérve jelentéseiben különösen annak adott hangot, hogy „... ha becsülettel folytatjuk a harcot, minden támogatással számolhatunk... Minden törekvésünknek arra kell irányulnia, hogy magatartásunkkal szövetségünk bizalmát megnyerjük, s így, újabb csapatokkal és anyagokkal megerősödve, honvédségünk erejét növeljük”. Majd megemlítette, azt a hátrányt, amely az Arad elleni támadás halogatásából hadműveleti szempontból származott, amiért a kormány vonakodó magatartását bírálta. Ezek a kijelentések szeptember 14-én hangzottak el. Szinte lehetetlen, hogy három nap múlva, már más hangnemben fogalmaz. Naplójában a Guderianhoz címzett szeptember 17-i leveléről nem emlékezik meg.¹⁸

17 HL Filmtár: 1256, tekercs. Kriegstagebuch des Oberkommandos der Heeresgruppe Süd-ukraine (A továbbiakban — KTB H. Gr. Südukraine) 6605. sz. irat.

18 A magyar vezérkar főnökének háborús magánnaplója az 1944. évből. Kiadatlan fordítás. ZMKA könyvtára, 81. o.

Friessner attól tartott, hogy egy fegyverszünet esetén az arcvonal mögött levő magyar egységek hátra támadhatják a németeket. Ezért követelte valamennyi hadrafogható magyar kötelék német parancsnokság alá helyezését és harcbevetését. A fasiszta szövetségből kilépett országokban a fegyveres erők főszerepet játszottak, alapvetően ők valósították meg az átállást. A tapasztalat, a honvédség hangulata óvatosságra készítette a fasiszta tábornokokat. Nagyon vigyáztak ekkor már arra, hogy csírájában elfojtsanak minden olyan kísérletet, ami az ország, vagy a hadsereg egy részének átállását eredményezné. Ezért, amikor a vita a magyar csapatok feletti parancsnoklás kérdésében újra kiéleződött, Greiffenberg tábornokhoz — 1944. szeptember 20-án 01 óra 30 perckor — megérkezett Guderian 9728 GKdos jelzésű távmondata: „A Führer jóváhagyta a parancsnokságoknak a »Dél-Ukrajna« hadseregcsoport által elrendelt átszervezését és azt elengedhetetlennek tartja. Kérem, eszközölje ki ehhez a magyar vezérkar jóváhagyását. Ha szükségessé válik, hivatkozzék arra, hogy a magyar vezérkar e kérdésben tanúsított további elutasító magatartása a szövetségi viszony módosítására kényszeríthet.”¹⁹ Más szóval Guderian megfenyegette a magyarokat, hogy ha nem hajlandók az OKH által diktált feltételek szerint együttműködni, akkor megfontolás tárgyává teszik a viszony felülvizsgálását, azaz likvidálják őket, mint szövetségeseket.

Ezután a vezérkarok között tárgyalások kezdődtek. Ennek eredményeként a „Dél-Ukrajna” hadseregcsoport jobbszárnyán, az Arad—Szolnok hadművelési irány lezárására, a Nagyszalonta—Szeged arcvonalon létrehozták a 3. magyar hadsereget.²⁰

Amíg az OKH vezérkarának az volt a véleménye, hogy Erdélyben egyelőre csak szovjet szárnybiztosítással kell számolni, és hogy a 2. Ukrán Front támadása Budapest felé csak hónapok múlva várható, addig hajlandó volt vitatkozni és bizonyos mérvű cselekvési szabadságot is engedélyezni a magyar vezérkarnak. Amint a szovjet csapatok mozgásából megértették, hogy rövidesen várható a Magyarország elleni offenzíva, a német főparancsnokság is megváltoztatta magatartását, újra visszatért az ellenvetést nem tűrő, minden vitát kizáró vonal követéséhez. Nem tárgyalt, hanem utasított, intézkedett és nyíltan fenyegetőzött. A hitleri elgondolások maximális szem előtt tartásával megkezdte az ország hadszíntérré változtatását, a „Dél-Ukrajna” hadseregcsoport átszervezését.

Míg a vezérkari főnök vitatkozott Guderiannal a vezetést illetően, Horthyhoz — szeptember 18-án — megérkezett Makarov pozitív üze-

19 HL Filmtár: 1258. sz. tekercs, KTB/H. Gr. Súdukraine 6586. sz. irat.

20 A hadművelési alárendeléssel kapcsolatban a „Dél-Ukrajna” hadseregcsoport hadművelési naplójában szeptember 21-i dátummal a következő bejegyzést találjuk: „A hadművelési alárendelés napokig tartó tisztázatlan kérdése két értekezleten is (a magyar képviselőkkel) megbeszélés tárgyát képezte... Határozatot fogadtak el, hogy a »Dél-Ukrajna« hadseregcsoport jobbszárnyán egy új magyar hadsereget állítsanak fel, 3. hadsereg elnevezés alatt. A tárgyalások idején a magyarok ismét előadták javaslataikat a saját hadsereg létrehozására.” Kívánságukat a német parancsnokság újra elutasította.

nete, hogy a Szovjetunió hajlandó fogadni küldötteit és Zólyomra repülőgépet küld értük.²¹

A kormányzó azonban még mindig taktikázott. Először újra nyugat felé kísérletezett. Külügyminisztere még aznap, szeptember 18-án táviratot küldött Bakach-Besseneynek. Ebben megismételte, korábbi kéréseit:

„a) Angolszász csapatok szállják meg sürgősen az ország fontosabb részeit. Ha ez légi úton nehézségeket okozna, kitartanánk keleten, ami nézetünk szerint angolszász érdek is, amíg angol partraszállás Adria-tenger felől bekövetkezik.

b) Döntő fontosságú volna, ha orosz—román csapatokat jelenlegi helyzetükben meg tudnánk állítani, hogy csapatainkat koncentrálhassuk saját akaratunk érvényesítésére.

c) Volt kisantant államok ne szállhassák meg országunkat.

d) Angolszászok iránti szimpátiánk közismert, és már régóta kértük védelmüket.

Alapfeltétel a tökéletes titkosság, mert legkisebb indiszkrétció esetén katasztrófa elkerülhetetlen.”²²

Még mindig a régi nóta: „csakis angolszászokkal, oroszok nélkül”. A távirat elküldésére, ismételten angolszász megszálló csapatok kérésére feltehetően hatással volt Churchillnek a quebeci konferencián — 1944. szeptember közepén — a szovjet hadsereg további előnyomulásának megállítására kifejtett terve, melynek híre eljuthatott Magyarországra is.

A Iași—Kisinyov utáni 750—800 km-es előretöréssel a szovjet csapatok szeptember közepén a délnyugati hadszíntér két fontosabb objektumát, Bécsét és Budapestet 550, illetve 360, Belgrádot viszont 200 km-re közelítették meg. A nagymérvű előnyomulás a Balkánon és a Duna-medence közepe felé az angolszász imperialista körökben nyugtalanságot keltett. Churchill mindenáron el akarta vágni a szovjet csapatok előnyomulásának útját Közép-Európában.²³ Ez szeptemberben csak abban az esetben lett volna megvalósítható, ha Horthyék a szovjet hadsereg előnyomulását a Kárpátokban német segítséggel feltartóztatják, vagy legalább lefékezik, és ha angolszász erők Dalmáciában

21 A szovjet kormány üzenetét Makarov szovjet ezredes: „A szlovák szabadságért” elnevezésű partizándandár politikai biztosa adta át gr. Zichy Ladomérnak továbbításra. A Makarov-levelet lásd: HL Vattay vallomása VII/19.

22 Csima János: i. m. HK 1965. 4. sz. 734. o.

23 A II. quebeci konferenciát Roosevelt és Churchill 1944. szeptember 11—16. között tartotta, ahol Anglia miniszterelnöke ismételten előhozakodott szovjetellenes tervével. Lásd erre vonatkozóan: W. I. Churchill: The Second World War. VI. London, 1954. 131., 133—134., és 137. o.

„Nagyon szeretném — jelentette ki Churchill —, ha Közép-Európa néhány körzetében megelőzhetnénk az oroszokat. A magyarok például kijelentették, hogy az oroszok előnyomulásának ellenállnak, de az angol csapatok előtt — ha időben odaérkeznek — leteszik a fegyvert... Nagyon szeretném, hogy abban az esetben, ha a németek kivonulnak Olaszországból, vagy visszavonulnak az Alpokig, Alexander megszállná az Isztriai félszigetet és megkísérelné, hogy előbb eljusson Bécsbe, mint az oroszok.”

vagy Isztriában partraszállnak és Magyarországon, de legalább Dunántúlon megelőzik a Vörös Hadsereget.

Még a 18-án elküldött táviratra kapott válasz előtt, szeptember 19-én megérkezett Bakach-Besseney 172. sorszámú újabb üzenete. Igyekezett a magyar vezetőkkel megértetni, hogy „... habozásuk német oldalon való végleges kitarítás benyomását kelti... szándékunk komolysága is kétes előttük mindaddig, amíg legalább tárgyalások folytatására meghatalmazottak kiküldve vagy kijelölve nincsenek”.

Hennyey szeptember 18-án feladott táviratára a válasz 21-én érkezett meg. Ez félreérthetetlen volt:

„Reménytelen azt képzeln, hogy angolszászok saját csapataikat fogják áldozni, hogy minket, akik végig kitarunk ellenük, oroszoktól és saját kis szövetségeseiktől megvédjenek. Egyetlen, amit még tenni lehet, feltétel nélkül fegyverszünetet felajánlani, s ezzel legalább további magyar vér felesleges pocsékolását elkerülni.”²⁴

A Bernből kapott hírek mellett különösen nyugtalanította a magyar kormányköröket a 2. Ukrán Front balszárny-csapatának megjelenése Temesvár, Arad és Nagyvárad-dél térségében. A Nagyvárad—Belényes, Arad—Lippa és Temesvár—Lugos irányokban szeptember 13-án indított német—magyar támadás, Arad elfoglalása ellenére, kudarcra végződött. Az 1. román hadsereg egységei — pár kilométeres visszavonulás után — Belényes-dél, Lippa és Temesvár vonalában az előnyomulást megállították. A szovjet főparancsnokság — a román kormány kérésére — meggyorsította a front balszárnyának előnyomulását. Az 53. hadsereg és a 18. harcokocsihadtest csapatai már 17-én felvették az érintkezést a Romániába betört horthysta hadtestekkel és 19-én indított ellencsapásokkal megkezdték kiszorításukat. Visszafoglalták Aradot és kierőszakolták a kilépést a hegyek közül. A német jelentések is beismerték, hogy a „... mozgékony ellenséges erők kijutásával a szabad síkságra a helyzet rövid idő alatt veszélyessé válhat és bekövetkezhet az áttörés nyugat felé.”²⁵

Ezek a hírek Budapesten is riadalmat keltettek. Horthy is cselekvésre szánta el magát. Még tett egy kísérletet az angolszászok felé. Talán nem hitt a berni diplomatának, s ezért Náday István vezérezredes Howie ezredessel (német fogolytáborból megszökött angol pilóta) repülőgépen szeptember 22-én Olaszországba küldte a szövetségesek főhadiszállására. A küldött meg is érkezett a casertai főhadiszállásra, de mivel nem volt megbízólevele, nem tekintették hivatalos személynek. Úgy nyilatkozott, hogy az biztonsági okokból maradt el, de felhatalmazása van arra, hogy Horthy kormányzó nevében tárgyaljon. Sir Maitland Wilson hadseregtábornok, a Földközi-tengeri szövetséges haderők főparancsnoka is fogadta. Nádaynak a tárgyalásokra vonatkozó

²⁴ HK 1965. 4. sz. 734. o.

²⁵ HL Filmtár: 1258. sz. tekercs. KTB/H. Gr. Süd. 6620. és 6675. sz. irat.

utalásaira megjegyezte: „nem lehet szó tárgyalásokról”, de érkezéséről és közléseiről tájékoztatni fogja a kormányt. A szövetséges erők segítségnyújtására vonatkozóan Náday olyan megjegyzést kapott, hogy az a szovjet főparancsnokságra tartozik, mivel egyedül az van abban a helyzetben, hogy erre érdemleges választ adjon. Arra is utalt, hogy a hadihelyzetből adódóan Magyarországnak célszerűbb és egyszerűbb Moszkván keresztül kérni a szövetségesektől a fegyverszünetet, mivel a szovjet csapatok már az országban vannak.²⁶

A magyar megbízott megkérdezéséről és kihallgatásáról Macmillan, a szövetséges főhadiszálláson beosztott brit miniszterrezidens, a későbbi miniszterelnök, szeptember 23-án jelentést küldött Londonba a Foreign Office-nak. (Külgügyminisztérium.)

Az Náday küldetéséről informálta a szovjet kormányt is és kérte állásfoglalását a fegyverszüneti feltételek kérdésében. A London és Moszkva között megindult magyar vonatkozású konzultációnak a Faraghó vezette bizottság Moszkvába érkezése vetett véget. Molotov október 6-án tájékoztatta Kerr brit nagykövetet a magyar fegyverszüneti bizottság Moszkvába érkezéséről és Horthy Sztálinhoz írt leveléről. Javasolta, hogy a három nagyhatalom képviselői együttesen készítsék elő Magyarországgal a fegyverszünetet és a tárgyalásokat Moszkvában folytassák. A szövetségesek a szovjet kormány idevonatkozó javaslatát elfogadták.²⁷

A moszkvai fegyverszüneti tárgyalások

Az Arad térségében zajló hadiesemények, a „Dél” hadseregcsoport intézkedése ellenére, a német és a magyar csapatokra nézve nem várt súlyos hadműveleti helyzethez vezettek. A Keleti-Kárpátokban és a Kolozsvár térségében megindult támadással párhuzamosan a front balszárny-csapatái is élénk tevékenységbe kezdtek.

²⁶ Az angol tábornokok beszélgetései Horthy küldöttével mindvégig magánjellegűek voltak. A hadihelyzet alapján úgy társalogtak Nádayval, mint az ellenségtől önként átszökött tábornokokkal szokás. Az internálás ellenére megengedték, hogy táviratot küldjön. A tragédia most kezdődött. 25-én feladott üzenetéből Budapesten csak azt értették meg, hogy megérkezett, szövegét nem tudták megfejteni, mert rossz rejtjelkulcsot vitt magával. Budapest a berni katonai attasét kérte meg, hogy létesítsen kapcsolatot. A rádióforgalmazás Nádayval mindezek ellenére nem indult meg.

Vattay feljegyzései szerint Nádaytól a chiffre kulcsát október 13–14-én kapta meg. Csak ezután indulhatott meg a rádióforgalmazás vele. A Vár október 11-én 22 órakor leadott sürgönyében a következőket hozta Faraghóék tudomására: „Rómában levő megbízottunkkal nincs meg a kölcsönös összeköttetés. Táviratát vettük, de az onnan megadott rádióállomás mindaddig nem jelentkezett hívásunkra. Ezért nem tudunk vele kapcsolatot létrehozni. Kérjük megbízottunkkal valahogyan közölni, hogy az általa megadott hullámhosszon és hívójellel haladéktalanul keresse velünk az összeköttetést.” Faraghó október 12-én tájékoztatta az esetről a szovjet kormányt és segítségét kérte, hogy Budapest és Náday között a rádiókapcsolat létrejöhessen. (A dokumentumokat közli: *Macartney*; i. m. 98. o.)

Végül is Náday és a kabinetiroda között a táviratváltás csak azután indult meg, miután a tábornoknak sikerült adása megfejtésének kulcsát Budapestre eljuttatni. Ez október 13–14-e körül lehetett. Így tehát küldetésének és üzenetének a fegyverszünet előmozdításában semmi szerepe nem volt.

²⁷ Lásd erre vonatkozóan: *Karsai Elek*: Magyarország 1973. október 14. — Horthy Sztálinhoz írt levelét sajtó alá rendezte és magyarázó szöveggel ellátta *Szücs László*. Megjelent a *Századok* 1971. 4. számában.

Friessner szeptember 22-én és 23-án ismételten követelte, hogy — Arad térségében összevont erőivel — a 3. magyar hadsereg „támadja meg és verje szét” a hegységekből kilépett szovjet csapatokat, és akadályozza meg, késleltesse előnyomulásukat nyugat felé. A német parancsnokság minden áron meg akarta akadályozni, hogy a 2. Ukrán Front elfoglalja Arad-északnyugat térségét, ahol csapatokat vonhat össze az Alföldre irányuló támadáshoz.

Az 53. szovjet hadsereg csapatai pár napi csatározással nemcsak kieroszakolták a kilépést a hegyek közül, hanem birtokba vették Aradot és megkezdték a hídfő kimélyítését is. Sikereiket továbbfejlesztve, a 18. harckocsi- és az 57. lövészhadtest alakulatai szeptember 23-án Elek—Bombegyház—Battonya—Nagylak—Apátfalva körzetében kijutottak a magyar—román határra, azt átlépték és megkezdték a határ menti falvak felszabadítását.

Az Arad környéki ütközetek eredményeként a 2. Ukrán Front bal-szárnya váratlanul mélyen előreugrott nyugatra és mintegy 350 km-es arcvonalon délről átkarolta a „Dél” hadseregcsoport észak-erdélyi főerőit. Ezzel kedvező feltételek keletkeztek az Arad—Debrecen—Nyíregyháza—Csap irányú támadáshoz, a németek fő csoportosításának nyugatról való megkerüléséhez és a Magyarország belsejébe irányuló döntő jelentőségű csapások végrehajtásához. *Arad sík vidékének birtokba vétele gyökeresen megváltoztatta a felek hadműveleti helyzetét és döntő hatást gyakorolt a fegyverszünet kérdésében taktikázó kormányzóra is.*

A szovjet csapatok megjelenése Arad-északnyugat és Nagyvárad-dél körzetében sokkal érzékenyebben érintette az állam vezetőit, mint a Székelyföld elvesztése. Tudomásul kellett venni, hogy a Vörös Hadsereg megjelenése Szeged, Szolnok és Debrecen alatt már csak napok kérdése.

Horthy végül is a hadiesemények kedvezőtlen alakulásából és a berni összekötőtől szeptember 21-én érkezett táviratból kénytelen volt levonni azt a következtetést, hogy a Szovjetunió kikapcsolásával lehetetlen fegyverszünetet kötni, s hogy a kialakult hadihelyzetben az angolszászok már sem a Balkánon, sem a Duna-medencében nem előzhetik meg a szovjet csapatokat.

Mindezek mérlegelése és a szovjet kormány tárgyalási készségéről érkezett hírek után — szeptember 24-én — elhatározta, hogy fegyverszüneti delegációt küld Moszkvába. Emlékirataiban a fegyverszünet kérdéséről a következőket írta: „A végső, döntő lépéstől... húzódoztam. Fegyverszünet kérése mindig keserű, de az, hogy az angolok és az amerikaiak kizárólag az oroszokhoz utasítottak bennünket, valósággal tragédiát jelentett számunkra.”²⁸

28 Horthy Miklós: Emlékirataim. Buenos Aires, 1953. 268. o.

Ezzel magyarázza a fegyverszünet elodázásának ügyét, személyes és kormánya huzavonáját. Majdnem a nyugataikat okolja, hogy őt, aki az ellenforradalomból emelkedett ki és egy negyedszázadon át a kommunizmus elleni harc éllovasa volt, a Szovjetunióhoz utasították. Úgy állítja be, hogy ez számára olyan tragédiát jelentett, amit sem megérteni, sem megoldani nem tudott. Mint sok más kérdésben, ebben is meghamisítja a történelmet. Ez sikeresnek is bizonyult. Azt az állítást, hogy őt a nyugati hatalmak a Szovjetunióhoz utasították, sokan elfogadták és elfogadják. Horthy szavának hitelt adva többen ennek tulajdonítják a delegáció Moszkvába küldését. Vannak, akik nem Horthyt, hanem egyenesen a nyugatiakat hibáztatják, amiért csak októberben közölték, hogy Magyarországnak fegyverszüneti kérelmével Moszkvához kell fordulnia. Ezt a koncepciót erősíti dr. Teleki Gézának, a magyar fegyverszüneti bizottság tagjának közreadott munkája is. „Nyugat felé a puhatolódzások csupa visszautasításra találtak.”²⁹ Megállapítását nem támasztja alá dokumentummal, mert nincs ilyen bizonyíték. Horthyék az angolszászoktól sem kértek fegyverszünetet, így nem is részesülhettek visszautasításban.

A nyugati szövetségesek — amit a berni összekötőtől érkezett üzenetek bizonyítanak — Horthyt nem utasították a Szovjetunióhoz. Mindössze azt adták félreérthetetlenül tudomására szeptember 5-én, hogy *Magyarországnak fegyverszüneti kérelmével egyidejűleg kell a három nagyhatalom kormányához, a Szovjetunióhoz, Angliához, és az Egyesült Államokhoz folyamodnia.* Bakach-Besseney azt is közölte ugyanebben a sürgönyben, hogy mihelyt „... Magyarország ezt a lépést megtette, meg fogják jelölni, hogy a magyar delegáció hova menjen...”, hogy a szövetségesek megbízottjaival találkozzék. Olyan megállapodás a szövetségesek között, hogy Magyarországnak a Szovjetunióhoz kell fordulnia, nem volt. A Németország ellen hadat viselő felek csak abban egyeztek meg, illetve arra kötelezték magukat, „... hogy e háború tartama alatt közös egyetértés nélkül fegyverszünetről vagy békeszerződésről nem tárgyalnak és ilyeneket nem kötnek.”³⁰ Igaz, hogy az angolszász vezető politikusok — mint erre utaltunk — nagyon szerették volna, ha Közép-Európában megelőzhetik a szovjet hadsereget. De a hadihelyzet úgy alakult, hogy elgondolásuk érdekében sem 1944. nyár végén, sem ősz elején katonailag semmit sem tehettek.

²⁹ Teleki Géza: i. m. V. évf. 1—4. sz.

³⁰ Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1945—1948. Budapest, 1960. 536. o.

Felvetődik a kérdés: van-e valami alapja Horthy állításának? Régi, évezredes hadiszokás, hogy a vesztes fél annak a hadseregnek a főparancsnokától kér fegyverszünetet, az előtt teszi le a fegyvert, akivel harcban áll. Ez koalíciós háborúban annyiban módosult, hogy a legyőzött fél egyidejűleg fordulhatott a katonai szövetségbe tömörült vezető államok kormányaihoz, vagy azok egyikén keresztül valamennyihez. A második világháborúban logikusnak azt tekintették, hogy a Németország oldalán hadat viselő bármely ország azon az alamon keresztül forduljon fegyverszüneti kérelmével az antifasiszta koalíció vezető hatalmaihoz, amelynek csapatai megkezdtek területének felszabadítását, illetve amelynek haderőivel harcban áll. Olaszország például az angolszászokon és nem a Szovjetunióon keresztül fordult a szövetségesekhez. Ez volt a természetes. Casertában Nádaynak az angol tábornokok lényegében ezt magyarázták, utalva, hogy mivel a szovjet hadsereg már megkezdte

Churchill szándékát a 2. és 3. Ukrán Front iasi—kisinyovi győzelme, gyors ütemű előnyomulása és a szovjet csapatok megjelenése a Balkánon, átkelése a Keleti- és a Déli-Kárpátokon végérvényesen meghiúsította.

Egy hónap telt el a Lakatos-kormány megalakulásától a magyar fegyverszüneti bizottság Moszkvába érkezéséig. Négy hétig tartott tehát a huzavona, a kísérlet különbékére és fegyverszünetre a nyugati hatalmakkal. Ezalatt teljesen igazolást nyert, hogy a manőverező Horthy és a bizonytalankodó Lakatos-kormány katonapolitikája felett az idő már régen eljárt. Az alapvető célt, a 2. Ukrán Front megállítását német segítséggel sem érték el, és az angolszász csapatok, amelyeket annyira vártak, nem érkeztek meg. Nem volt tovább miben reménykedniök. Ezért — menteni ami még menthető jelszóval — elküldték a fegyverszüneti delegációt Moszkvába. Olyan katonapolitikai helyzetben került sor erre, amikor a 2. Ukrán Front csapatai már átlépték az ország határát és Arad-északnyugat térségéből új, nagyszabású offenzívára, Magyarországnak a fasiszta szövetségből való kiléptetésére készültek, s amikor a német politikai és katonai vezetés Szálasi hatalomra segítését Horthy és Lakatos ellenében már eldöntötte. Ez a kérdés szintén nem hagyható figyelmen kívül Horthy döntésénél. Szálasi Ferencet szeptember 26-án már német védőrizet alá helyezték.

Greiffenberg tábornok szeptember 30-án meglátogatta a miniszterelnököt. Lakatos a lakosság megnyugtatóására és a magyar csapatok megerősítésére ismételten német páncélos egységeket kért az arcvonalra. A német katonai meghatalmazott igyekezett megmagyarázni az ide irányított erők lassú felvonulásának okát, Németország nehézségeit stb. A kormány elnöke elégedetlenségét fejezte ki a szeptemberben kapott segítséggel kapcsolatban. Az volt a véleménye, hogy a német csapatok túl későn érkeztek. Majd kijelentette, „... a német erők gyülekezése Magyarországon, különösen Budapest környékén, pusztán politikai célokat szolgál... Hírei vannak arról, hogy a magyar jobboldali pártok egy erőszakos hatalomátvételt készítenek elő a legközelebbi időben és ehhez állítólag német szervek is támogatást nyújtanak.” Greiffenberg ezt nem tagadta, mindössze biztosította a kormány elnökét arról, hogy ezt feletteseinek továbbítja. Lakatos viszont megígérte: „...életével kezeskedik, hogy a kormányban semmi sem történik a

az ország felszabadítását, Magyarországnak fegyverszüneti kérelmével célszerűbb a Szovjetunió keresztl fordulni a szövetségesekhez. Ennek alapján táviratozta Náday, hogy Magyarországnak fegyverszüneti kérelmével a Szovjetunióhoz kell fordulnia. Ez az üzenet Vattay altábornagy feljegyzése szerint október 14-én érkezett Budapestre, azaz miután Moszkvában aláírták a fegyverszüneti szerződést. Náday közlésének tehát semmi szerepe nem volt a fegyverszüneti delegáció Moszkvába küldésében. Horthy viszont erre alapozza idézett állítását. Az antibolsevizmus hadjárataiban kívánt magának egy jó pontot szerezni. Még a háború után is igyekezett bizonyítani fémjelzett szovjetellenességét és azt, hogy ő a 24. órában is csak azért fordult Moszkvához, mert oda utasították. Kállay Miklós, volt miniszterelnök erről a kérdéstről egy 1962-ben megjelent tanulmányában már tárgyilagosabban írt: „Nem a szövetségesek vezettek félre bennünket, mi magunk csaptuk be saját magunkat, amikor macsuls ragaszkodtunk irreális feltételeinkhez.”

német legfelsőbb vezetés tudta és beleegyezése nélkül . . . Elérzékenyedtett szavakkal kért bizalmat Magyarország és a maga számára. Egyedüli törekvése — hangsúlyozta — az ellenálló erő fenntartása.”³¹

Figyelmet érdemelnek ezekről a napokról Vörös János vezérezredes naplójegyzetei is. Az arcvonal eseményeinek hatására a magyar vezérkari főnök, a „Dél” hadseregcsoport megkerülésével, néhány hadosztály átcsoportosítására intézkedett. Ez Guderian azonnali tiltakozását váltotta ki, aki követelte, hogy a hadműveletekbe való beavatkozással hagyjon fel. A naplóban a következő bejegyzés olvasható. „Véleményem szerint valami történik a politikai kulisszák mögött. Ez az oka annak, hogy a megígért segítséget még nem juttatták el hozzánk . . .” A szeptember 25-i kormányzói kihallgatáson az államfőnek is jelentette, hogy az „oroszok előnyomulása” már a nagy magyar Alföldhöz vezető útvonalakat veszélyezteti. Ennek okát a német segítség visszatartásával indokolta. Azt is tudomására adta a kormányzónak, hogy a Dunántúlon jelentős német erők gyülekeznek. Vörös értékelése: ezek célja a kormány politikai sakkban tartása és Németország közvetlen védelmének előkészítése. Felhívta Horthy figyelmét, hogy a kormány az ország jövőjét alapvetően meghatározó döntés előtt áll.

Szeptember 27-én, a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács ülésén, a legújabb hadihelyzet ismertetése után a vezérkari főnök úgy nyilatkozott: a politikai vezetés feladata annak tisztázása, nem időszerű-e a német vezérkar akarata ellenére a magyar erőket már most a fenyegető átkarolás alól kivonni, még mielőtt nem késő.

A Greiffenberg-jelentés és Vörös János naplófeljegyzései is bizonyítják, hogy az állam politikai vezetőinek már szeptember végén tudomása volt a nyilas puccs előkészületeiről és arról, hogy Magyarország határain a szovjet hadsereget nincs mivel feltartóztatni és elérkezett a politikai döntés pillanata. Intézkedéseket sajnos nem foganatosítottak, sem a nyilas puccs ellen, sem a politikai döntés meggyorsítására. Fellelősségüket csak tovább növeli, hogy a háború kimenetelével valamennyien tisztában voltak és mégsem tettek határozott lépéseket a Németországtól való elszakadásra. Ezt legjobban Horthy időhúzása és a Moszkvába küldött delegáció magatartása tanúsítja, amikor a gyors katonai átállásra tett javaslatot visszautasították.

A kormányzó hű maradt önmagához, a 24. órában sem tanúsított határozottságot. Még akkor is taktikázott és húzta az időt, amikor Faraghóék megérkeztek Moszkvába. A fegyverszüneti tárgyalásokat még ekkor is annak a koncepciónak rendelte alá, hogy „Magyarországnak időt kell nyernie, mert az idő segíteni fog.” A delegációnak például sem a tárgyalások folytatására, sem a szerződés aláírására nem adott teljhatalmat, sem meghatalmazást, holott ennek szükségességét Bakach-

³¹ HL Filmtár: 1258. sz. tekeres KTB/H. Gr. Süd. 6755. sz. irat. Greiffenberg, 1099/44. G. Kdos. tájékoztatója a 9.30-án.

Bessenyei is közölte. Makarov szintén felhívta Zichy gróf figyelmét: fontos, hogy a megfelelő meghatalmazás a tárgyalások folytatására és a megállapodás aláírására is meglegyen. Lehetséges, hogy a kormányzó figyelmét elkerülték volna ezek a külsőségek? Nem valószínű. Horthy mindezzel tisztában volt. Viszont végső fokon így, a meghatalmazás visszatartásával, befolyást gyakorolt Budapestről a moszkvai tárgyalásokra és a fegyverszünet aláírására.

Manővere — sajnos — eredménnyel járt. Horthy taktikája miatt a fegyverszünet előzetes feltételeit a hadműveletek megindulása előtt nem sikerült elfogadtatni.

A szovjet főparancsnokság különrepülőgépén 1944. október 1-én 17 óra 30 perckor Moszkvába érkezett Faraghó Gábor vezérezredes (a bizottság vezetője, a megbízatással egyidejűleg kinevezték vezérezredessé), dr. Teleki Géza egyetemi tanár és Szent-Iványi Domokos rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter. A magyar küldötteket a repülőtéren Kuznyecov vezérezredes megbízottai fogadták és azonnal hozzá is vezették. Még annyi idő sem volt, hogy átöltözzenek, rögtön megkezdődött a megbeszélés. Kuznyecov vezérezredes a kölcsönös üdvözlések után arról informálta a küldötteket, hogy a szövetségesek véleménye szerint a legfontosabb az antihitlerista koalíció oldalán bekapcsolódni a németek elleni harcba és hogy ezt fő kérdésnek tekintik. Ezért mindenekelőtt erre vonatkozóan javasolta a részletek kidolgozását. Amint a megegyezés a katonai átállás módozataira megtörtént — jelentette ki — a fegyverszünet előzetes feltételei azonnal életbe lépnek. Azt is Faraghóék tudomására adta, hogy Magyarországgal kapcsolatban is a román gyakorlatot kívánják alkalmazni: előbb megvalósult gyakorlatban a szakítás Németországgal — a fegyveres szembe fordulás a németekkel — és utána következett a diplomáciai lépés, a fegyverszünet megkötése, illetve aláírása. Ezért a szovjet főparancsnokság a meghatalmazás hiányát nem tekintette kizáró oknak.

A Kuznyecov által felvázolt tervből arra kell következtetnünk, hogy a szovjet főparancsnokság az októberi nagy támadás megindulása előtt Magyarországot le akarta választani Németországról. Az, hogy ez nem sikerült, nem a szovjet vezérkaron, hanem Horthyn és a magyar fegyverszüneti bizottságon múlt.

A Balkánon és Közép-Európában erre az időre kialakult hadászati helyzetben a szovjet főparancsnokságnak ez a törekvése teljesen indokolt volt. Magyarország kiszakadásának és Németország ellen fordulásának még ekkor is nemcsak a Duna-medencére, hanem a háború egészére is felmérhetetlen jelentősége lett volna. Az sem volt közömbös, hogy az ország felszabadítása a magyar hadsereggel karöltve, vagy a német—magyar csapatok elleni szívós harcban történik-e. Mindezeket elismerve mégis csak Magyarország volt jobban érdekelt a fegyverszünet gyors megkötésében. Ezért hatott meglepetésnek, hogy a kül-

döttek a fegyverszünet katonai problémái iránt jóformán semmi érdeklődést sem tanúsítottak.

A küldötteket Kuznyecov tájékoztatója meglepte. Faraghó válaszában már elárulta, hogy ők nemigen akarnak szembefordulni a németekkel, sőt, hogy a fegyverszünet megkötése előtt még tárgyalni sem kívánnak a katonai átállásról. Arról kezdett beszélni, hogy volt ellenségek fegyverszünet nélkül nem tudnának együtt harcolni. A Makarovval történt megbeszélésre és Horthy Sztálinhoz küldött levelére hivatkozott, arra, hogy a magyar kormány politikai tárgyalást akar. Azt fejtegette, hogy a fegyverszünet feltételeinek megvitatására és annak megkötésére jött Moszkvába, nem pedig a katonai átállás kérdéseinek megbeszélésére. Kérte, hogy küldetésének jellegét figyelembe véve a szovjet kormány kompetens személyt jelöljön ki a további megbeszélések folytatására. Kuznyecov ezek után az első tanácskozást berekesztette. Megígérte, hogy feletteseinek jelentést tesz, tehát már az első tárgyaláson olyan szituáció keletkezett, mintha nem is Magyarországnak, hanem a Szovjetunióknak lenne sürgős a fegyverszünet megkötése. Faraghóék, a kapott utasítás szellemében, mindenekelőtt a feltételek, a politikai kérdések tisztázására törekedtek. Horthy álláspontja: meg kell kötni a fegyverszünetet, és csak azután kezdődhetnek tárgyalások a katonai átállásról. Ezt a nézetet vallotta a bizottság is. Sajnos emellett akkor is kitarítottak, miután tudomást szereztek arról, hogy a fegyverszüneti tárgyalások csak azután indulhatnak meg, ha Magyarország az előzetes fegyverszüneti feltételeket végrehajtotta.

A szovjet vezérkarnak természetesen voltak fontosabb problémái is, mint a Faraghóékkal való vitatkozás. Nem csoda, hogy Antonov hadseregtábornok — a szovjet fegyveres erők vezérkarifőnök-helyettese — csak október 5-én tudott időt szakítani, hogy találkozzon a magyar fegyverszüneti delegációval.

Ő is megismételte, amit már Kuznyecov vezérezredes elmondott. Igyekezett Horthy küldötteit jobb belátásra bírni. Elmondta, hogy a Szovjetunió célja nem Budapest elfoglalása, hanem Németország legyőzése, s ha megegyeznek, a szovjet csapatok a román és bolgár példához hasonlóan csak átvonulnak Magyarországon. Ellenkező esetben viszont az ország hadszíntérré válik, ami emberéletben és anyagi javakban óriási veszteségekhez vezet. Különösen ezt a tényt ajánlotta a bizottság figyelmébe. Faraghó azonban hajthatatlan maradt. Változatlanul kitarított az eligazításon kapott irányelvek mellett.³² Megjegyez-

³² Szeptember 27-én este a küldöttség tagjai összegyűltek a kormányzónál. Ambrózy és Vattay is jelen volt. Az egyorás megbeszélésen Horthy lelkére kötötte Faraghónak, igyekezék a kiválásra időt nyerni, hiszen a magyar hadsereg e célból történő átcsoportosítása még csak ezután kezdődik. A németek elleni harcot legszívesebben szerette volna elkerülni. A kormányzó előtt nem a román, hanem a finn fegyverszünet példája lebegett. „Ezt kell Sztálinnal magyar vonatkozásban is kiharcolni” — mondotta Faraghónak. (Azaz azt, hogy a németek bántatlanul hagyhassák el az országot.) Teleki Géza közlése Gosztonyi Péternek. A magyar—szovjet fegyverszüneti tárgyalások (1944. október). Új látóhatár 1969. 5. sz.

te, hogy ő mindenekelőtt a politikai kérdések megtárgyalására jött Moszkvába és nem a katonai átállás részleteinek megvitatására. Erre válaszolva Antonov hadseregtábornok megjegyezte: ehhez nincs megbízatásuk és ha tárgyalni akarnak, kérjék meg az államfőt, hogy küldjön meghatalmazást. Ezután indult meg Moszkva és Budapest között a táviratváltás.³³

A küldöttség október 5-én és 6-án feladott távirataiban tájékoztatta a kormányzót megérkezésükről, a fogadtatásról és arról, hogy írásos meghatalmazás nélkül még részleges tárgyalásokba sem akarnak bocsátkozni. „Kérünk azonnal névre szóló aláírási meghatalmazást három szövetséggel fegyverszünetre, vagy más megállapodásra és azt Nemes József hozza magával.”

A Vár másnap, október 7-én igazolta, hogy a két táviratot vették és kérte ismétlésüket, de a meghatalmazásról szót sem ejtettek. Ezt keresztezte a küldöttség 3. számú távirata. Ebben Horthy tudomására adták: „Hangulat nem rossz, sürgősen akarnak velünk megegyezni. Antonov vezérkarifőnök-helyettes hangsúlyozta, háborúban vagyunk, tehát tárgyalásokat egyelőre vezérkar vezet, de államfő és külügyminiszter irányításával. Ők főleg a katonai együttműködés iránt érdeklődnek.”³⁴ Budapest 7-ről 8-ára virradóra válaszolt: „Itteni német erők nagymérvű szaporítása folytán haladékra van szükség. Elhatározás és levélben adott meghatalmazás változatlanul fennáll, a fentiekre hivatkozva feltételek közlését kérjétek, csupán ezek ismerete után adható meghatalmazás aláírásra.”³⁵ Budapest nem siet az aláírási meghatalmazás megadásával. Horthy valószínűleg az október 6-án megindult debreceni csata fordulatát várta. Feltehetően a hadműveletek kimenetelétől tette függővé a meghatalmazás megadásának időpontját. Minden bizonnyal abban reménykedett, hogy az Alföldön megindult támadást a németek megállíthatják és a szovjet csapatokat visszavethetik a hegyek mögé, s akkor újabb lehetőséget nyer a tárgyalások kedvezőbb irányítására.

Moszkvában a fegyverszünet kérdésében aktívabban és gördülékenyebben mentek az ügyek, mint Budapesten. Hogy Horthy kívánságának eleget tegyenek, Molotov október 8-án éjszaka fogadta a magyar küldöttséget. A Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok nevében átadta az előzetes fegyverszüneti feltételeket.

Ezek a következőket tartalmazták:

1. Magyarország köteles csapatait és tisztviselőit az 1937. december 31-i határok mögé visszavonni. A kiürítést 10 napon belül kell végrehajtani. Kezdő időpontnak az a nap számít, amikor a magyar kormány az előzetes feltételeket átvette.

³³ A Moszkva és Budapest közötti táviratváltásra vonatkozóan lásd *Karsai Elek*: Forrásközlés. Magyarország, 1967. április 23., 1972. IX. évf. 41. és 42. sz., 1973. X. évf. 41. sz.

³⁴ *Macartney*: i. m. 89. o.

³⁵ *Teleki Géza*: i. m.

2. Magyarországon a három szövetséges hatalom képviselőiből, a szovjet küldött elnöklete alatt, szövetséges ellenőrző bizottság fog működni.

3. Magyarország kötelezi magát, hogy minden kapcsolatot megszakít Németországgal és hadat üzen neki.

4. A szovjet kormány kész csapataival Magyarországnak segítséget nyújtani a Németország elleni hadműveletekhez.³⁶

A bizottság az előzetes fegyverszüneti feltételeket október 9-én hajnalban továbbította Budapestre. Azt is a kormányzó tudomására hozták, hogy ha Magyarország ezeket elfogadja, akkor Moszkvában összeül a bizottság és megtárgyalja a fegyverszünet kérdéseit, melynek feltételei a Romániával kötött fegyverszünettel lesznek azonosak.

„Még Moszkvában is érezte a fegyverszüneti bizottság... — írja Teleki —, hogy Budapesten a helyzet egyre romlik és a katasztrófa elkerülhetetlen.” Október 9-én szorongva várt választ Budapestről. De csak 10-én, hajnali 0 óra 20 perckor vette a bizottság a következő táviratot: „Fegyverszünet megkötése kívánatos. Aláírásra meghatalmazás megadva. Kötött együttműködésre készség megvan. Nemes őrnagy Körösmezőn át indul...”³⁷ Kétség nem fér hozzá, hogy erre a lépésre Horthyt a debreceni csata menete, illetve az október 8—9-i események kényszerítették.

A 2. Ukrán Front — október 6-án — támadásba lendült főerői, a Plijev lovas-gépesített csoport, 8-án estére 100 km-es előretöréssel kijutott Hajdúszoboszló—Nádudvar—Püspökladány—Karcag és Kisújszállás körzetébe. Ezzel a manőverrel Malinovszkij gyorscsoportja birtokba vette a Debrecen—Szolnok műút kulcsfontosságú objektumait és nyugatról átkarolta a Debrecen—Nagyvárad térségében összpontosított német—magyar erőket. Az Orosháza—Szolnok irányban tevékenykedő 53. szovjet és az 1. román hadsereg támadása szintén sikeresen bontakozott ki. Október 8-án Csongrád és Szeged-észak körzetében átkeltek a Tiszán és kisebb, úgynevezett harcászati hídfőket foglaltak. Birtokba vették Mezőtúr, Szarvas, Békésszentandrás, Öcsöd, Szentés, Hódmezővásárhely, Szegvár és Mindszent városokat, illetve helységeket. Ezek az eredmények Horthyt is meggyőzték arról, hogy az álmodásnak vége, tovább várni nem lehet, cselekedni kell. Ezek hatására határozta el, hogy nem húzza tovább a fegyverszünet megkötését.

A 2. Ukrán Front október 6-tól 8-ig elért hadműveleti eredményeivel, a Tiszán történt átkelésével nemcsak döntő hatást gyakorolt a fegyverszünet kérdésében még mindig ingadozó kormányzóra, hanem kedvező feltételeket teremtett, hogy Magyarország még Hitler végső veresége előtt kilépjen a háborúból és szembeforduljon Németországgal.

³⁶ Uo.

³⁷ Uo.

Az előzetes fegyverszüneti feltételek megérkezése után Horthy október 10-én magához kérte a miniszterelnököt, a külügyminisztert, a honvédelmi minisztert, a vezérkari főnököt, a kabinetiroda vezetőjét és főhadsegédjét. A megjelenteket tájékoztatta a moszkvai fegyverszüneti tárgyalásokról és megvitatták az előzetes feltételeket. A kormányzó a Németország elleni hadüzenetet, még inkább a németek megtámadását még ekkor is ellenezte. Nem akarta tudomásul venni, hogy a németektől csak harc árán szabadulhat meg, képtelen volt a helyzetet tárgyi-lagosan értékelni. Javasolta, hogy ne az „előzetes”, hanem végleges fegyverszünet megkötését szorgalmazzák, ahol részletesen megvitatják a feltételeket. Nem akarta tudomásul venni, hogy a végleges fegyverszüneti tárgyalások csak akkor kezdődhetnek el, ha végrehajtották az előzetes feltételeket. Indítványozta: kérjék, hogy a szovjet hadsereg a végleges fegyverszüneti tárgyalások befejezéséig szüneteltesse, illetve állítsa le támadását a Duna—Tisza-közén. A kormányzó manőverei újabb időnyerésre irányultak. Hennyey volt külügyminiszter így emlékezik vissza a tanácskozásra:

„A kormányzó Molotov feltételeit igen súlyosaknak tartotta, különösen azért, mert Németországnak hadat üzeni, még inkább a németeket megtámadni nem volt hajlandó... Tájékoztatása utáni megbeszélés a következő felfogás kialakulását eredményezte: a mindinkább súlyossá és kritikussá váló hadihelyzet a hadműveletek mielőbbi befejezését követeli. A Molotov-féle közléseket csak mint előzetes feltételeket lehet elfogadni, és a fegyverszünetnek végleges és részletes feltételeit a szokásos diplomáciai tárgyalásokon kell megállapítani. Mindenesetre a bizottság kérje, hogy végleges fegyverszünet megvalósítása végett az orosz haderők további előnyomulása leállíttassék és a támadások szüneteljenek.”

Hennyey azt is elmondja, hogy mi volt ezzel a tervük: „Ez a kérelem az időnyerés biztosítását szolgálta abból a célból, hogy az angol-szász hatalmak bevonásával Magyarország javára kedvezőbb végleges fegyverszüneti feltételeket lehessen elérni és különösen a Németország elleni hadüzenet elejtésére megoldást lehessen találni.”³⁸ Hennyey szerint az október 10-i tanácskozáson a németek megtámadásának követelését és a hadüzenetet valamennyi miniszter ellenezte. Minden bizonytalanság így volt. Nem értették meg, hogy a német sas karmai közül csak harc árán lehet kiszabadulni. Horthy és rendszere még önmaga védelmében sem tudott fegyvert fogni Hitler ellen. Olyan körülmények között medítáltak azon, hogy megtámadják-e a németeket, vagy sem, amikor a hitlerista politikai és katonai vezetés Horthy erőszakos félreállítását és Szálasi hatalomra ültetését már eldöntötte. A németek már nem voltak szentimentálisak Horthyval szemben, ők a tettek emberei.

³⁸ Hennyey Gusztáv: i. m. 27—28. o.

„A mór megtette kötelességét, a mór mehet” jelszóval elkészítették Horthy félreállításának tervét.

Utaltunk már a miniszterelnök és Greiffenberg tábornok szeptember 30-i találkozására. Lakatos szavá tette, hogy a kormány hírei szerint a jobboldali pártok — a német szervek támogatásával — erőszakos hatalomátvételre készülnek. Ezt Greiffenberg nem tagadta és biztosította a kormány elnökét, hogy az észrevételeket továbbítja. Két nappal később — október 2-án — a tábornok a következőket jelentette: „Egy baráti magyar vezérkari tiszt közölte: a csendőrség körében úgy tudják, hogy Faraghó altábornagy a fegyverszünet megkötéséről külföldön tárgyal a szovjetekkel.”³⁹

A hír arról, hogy a „Panzerfaust”⁴⁰ vállalkozás kiszivárgott és Faraghó külföldön fegyverszünetről tárgyal, mozgásba hozta a német szerveket. A politikai, a biztonsági és a katonai elgondolások egyeztetésére Guderian vezérezredes 1944. október 3-án Budapestre küldte helyettesét, Walther Wenck tábornokot. Wenck hivatalosan a Balkánon levő német csapatok Magyarországon keresztül vezetős utánpótlásainak megbeszélésére érkezett ide. Gyakorlatilag azonban kétnapos itt-tartózkodása alatt kizárólag a „Panzerfaust” akció részleteivel foglalkozott.

Az első tanácskozáson, október 3-án 13 órakor Wenck, Greiffenberg, Kleemann⁴¹ tábornok és Veessenmayer vett részt. A beszélgetés tartalma: a vállalkozást elárulták, meglepetésre nem lehet számítani, a Vár ellen az akció vérbe kerülhet. „A legfontosabb arról bizonyosságot szerezni, miképp viselkedik majd a honvédség, ha a Vár birtokba vételéért harcba kell bocsátkoznunk.” Javaslatuk: a riadókézsültséget a német csapatoknál és a nyilas pártban is be kell szüntetni, a kiszivárgott vállalkozást „rémhírnek” kell minősíteni, és majd három hét múlva, kedvező katonai eredmény után, gyorsan és váratlanul cselekedni. A Horthy-féle kiugrásról, melynek — úgy értékelték — a veszélye fennáll, módjuk van legalább 24 órával előtte tudomást szerezni. Úgy vélekedtek, hogy még mindig kétséges és előre ki nem számítható a honvédség magatartása. Obergruppenführer Winkelmannak — aki 1944. március 19-e óta Magyarországon a német SS és rendőrcsapatok parancsnoka — és Oberststurmbannführer Otto Skorzenynek⁴² az volt a

³⁹ HL Filmtár. 1258. tekercs. KTB H. Gr. Süd. 66 779. sz. irat.

⁴⁰ A Horthy fegyverszüneti kísérletének megakadályozására és Szálasi hatalomra segíté- sére készült terv a „Panzerfaust” (Páncélököl) fedőnevet kapta. A politikai kérdések egyeztetését Veessenmayer nagykövet végezte, az SS, a Sicherheitsdienst és a Gestapo tevékenységét Winkelmann Obergruppenführer hangolta össze, az akció katonai oldalát Greiffenberg tábornok dolgozta ki.

⁴¹ Kleemann páncélos tábornok a IV. páncélos hadtest parancsnoka volt. Törzssével együtt szeptember utolsó napjaiban Budapestre irányították és alárendeltségébe utalták az itt gyülekező német páncélos kötelékeket.

⁴² SS Oberststurmbannführer (SS ejtőernyős alezredes) Otto Skorzeny 1944. szeptember végén dr. Wolff néven, mint magánember érkezett Budapestre. A katonai és politikai helyzet tanulmányozásával foglalkozott. 1944. október 16-án ejtőernyős különítményével megszállta a budai Várat.

véleménye, hogy a „Panzerfaust” előkészítése befejeződött, és mivel a Vár viselkedése bizonytalan, a végrehajtás mihamarabb szükséges.

Figyelmet érdemel az október 3-án 23 órakor tartott tanácskozás, melyen részt vett Beregfy vezérezredes, Porzezinszky (a Honvéd Hírközpont parancsnoka), Nádas ezredes helyett Savoy ezredes, a párt vezetőhelyettese (Kovarcz Emil) és több tiszt. „A »Panzerfaust« vállalkozás keresztülvitele a párt és Beregfy kegyelmes úr szerint szükséges, mert ha nem cselekszünk, a Vár megelőz bennünket. A Vár állandóan ellenünk dolgozik (Ultimátum október 5-én?): Budapest katonai megerősítése, a kulcspozíciókban levő személyek számunkra megbízhatatlan parancsnokokkal való felváltása, a mi oldalunkon álló tábornokok következetes eltávolítása stb. stb. (Sajnos, ez az, amit nem csináltak meg Horthyék. — Ö. I.)

A honvédség magatartása mind a »Panzerfaust« keresztülvitelénél, mind a »kiválás« esetén bizonytalan. Már ma igen szükséges olyan parancsokat előkészíteni, amelyek Horthy aláírását, vagy »az ő megbízásából« aláírást viselik. A kormányzónak a nép és a hadsereg előtt igen nagy tekintélye van. Így tehát nevét és személyét — ha kell hamisítással is — tovább kell szerepeltetni. A honvédség előreláthatóan a »Panzerfaust« lebonyolítása esetén is tovább harcol, de csak akkor, ha időben megfelelő parancsot kap.

A Várból való híradóösszeköttetést előreláthatóan nem fog sikerülni megbénítani. Így szükség esetén fel kell készülni a hírszervek által közölt parancsok visszavonására.

A honvédség magatartására jó hatással lenne valamilyen saját katonai eredmény. Szükség lenne arra is, hogy a magyar csapatok frontja mögé gyenge német erőket vonultassunk fel. Ezeket rövidesen beérkező nagyobb erők szálláscsinálóinak tüntetnénk fel.

Összjavaslat: A »Panzerfaust« keresztülvitele szükséges, sürgős és sikerrel kecsegtető.

Részletek: legalább 36 órával a keresztülvitel előtt szükséges a végleges döntés. — Keresztülvitelét lehetőleg feltűnés nélkül kell elvégezni. — Az új kormány proklamációját hanglemezen elő kell készíteni. — A német és magyar katonai és politikai vezetést szoros együttműködésre kell ösztökélni.”

Wenck tábornok október 4-én 16 óra 30 perckor megbeszéléseiről Guderiannek a következőket jelentette: a tábornokok, Friessner megbízottja és Veessenmayer is „enyhe” megoldást szorgalmaznak. Az ok: tartanak a magyar csapatok kedvezőtlen reakciójától és nincsenek adataik arra, hogy Horthy valóban tárgyalásban áll-e az ellenséggel. Remélik, hogy a „Zigeunerbaron” hadművelet sikeres lesz és ez a magyar helyzetre kedvező hatást gyakorol. Abban az esetben viszont, ha Horthy árulása egyértelműen beigazolást nyer, akkor az urak is a „ke-

mény” megoldást szorgalmazták. Winkelmann a „kemény” megoldás híve. Veesenmayer követ szerint Winkelmann „... csak a budapesti helyzetet veszi figyelembe és nem látja a »Panzerfaust« vállalkozás kihatását egész Magyarországra, különösen a honvédségre”.

„Jómagam egyelőre az »enyhe« megoldás mellett foglalok állást” — fejezte be táviratát Wenck tábornok. Egyetértének viszont abban, hogy a vállalkozás akkor is sikerrel kecsegtet, ha a páncélos dandárok, a 13. páncélos hadosztály, a riadózáslőaljak és a 20. páncélos hadosztály nem állnak rendelkezésükre. Horthy személyére vonatkozóan azt a nézetet vallják, hogy feltétlenül német kézre kell hogy kerüljön. „Ellenkező esetben az egész dolog elveszti értelmét (»sonst ganze Sache witzlos«).”⁴³

Ez a dokumentum jól bizonyítja, hogy míg Horthy azon medítált, hogyan kerülheti ki a németek megtámadását és a hadüzenetet, Veesenmayerék elkészültek a fegyverszüneti kísérlet megbuktatásának tervével és nem sokat morfondíroztak Horthy személyét illetően.

Grolman tábornoknak, a „Dél” hadseregcsoport vezérkari főnökének október 3-án keltezett jelentése arról tanúskodik, hogy szinte hihetetlennek tartják, hogy Horthyék ne kíséreljék meg a háborúból való kilépést. Nyugtalanok amiatt, hogy megelőzésére mind ez ideig nem kaptak konkrét intézkedéseket. „A hadseregcsoport — mondja a jelentés — nem hivatalos utakon azt tapasztalja, hogy német részről előkészületeket tettek, hogy megelőzzék a magyaroknak a tengelyhatalmakkal való szakítását... Annak elkerülésére, hogy a küzdő arcvonal ismételen előkészületlenül kerüljön a politikai fejlemények örvényébe, kérem a meghatalmazott tábornokokat, hogy az eddigi méreteken felül gondoskodjanak a Wehrmacht főparancsnoksága részéről adott tájékoztatás folyamatos továbbításáról...” Grolman vezérőrnagy szerint ez azért szükséges, hogy a politikai helyzet várható alakulásáról idejében képet alkothassanak és megtehessék a szükséges rendszabályokat, továbbá hogy megfelelő tájékoztatást, utasítást adhassanak a német alakulatoknak a magyar parancsnokságokkal és csapatokkal tanúsítandó magatartásra.

Friessner vezérkari főnöke október 3-án a magyarországi szükségállapotra külön hadműveleti tervet készítettett. „Egy magyarországi szükségállapot idején, a romániaihoz hasonlóan, számolni kell a magyar csapatok kiesésével. Erre az esetre az OKH a hadseregcsoport visszavonását tervezi, kezdetben Szeged—Debrecen—Ungvár vonaláig (ott csatlakozik az »A« hadseregcsoporthoz), később a Tisza mögé.” A hadseregcsoport feladatát ez az intézkedés a Szeged—Nagyvárad arcvonal jobbszárnyának biztosítása mellett az Észak-Erdélyben levő

⁴³ Wenck tábornok tárgyalásáról és jelentéséről lásd: *Gosztonyi Péter*: Német katonai okmányok 1944. október 15. előtörténetéhez. Új Látóhatár 1969. 6. sz.

német erők mielőbbi visszavonásában határozta meg. A művelet a „Denevér” (Fledermaus) fedőnevet kapta.

Az október 3-i tervben a magyar parancsnokságokkal és csapatokkal szemben tanúsítandó magatartásról még nem esik szó. Erre Friessner október 4-én intézkedett. „Lehetséges, hogy a politikai helyzet Magyarországon — mondja a parancs —, a magyar kormány nyilatkozata ellenére, a romániai politikai eseményekhez hasonlóan fejlődik.” Éberségre inti az országban állomásozó csapatokat, és utasítást ad, hogy az első kritikus jelre — ha szükségesnek mutatkozik — erőszak alkalmazásával is háritsanak el minden veszélyt, amely a német csapatokat fenyegeti. Ezenkívül elrendelte a rádióadások, valamint a telefonbeszélgetések ellenőrzését — elsősorban a kormány és a honvédség magasabb parancsnokai beszélgetéseinek — „lehallgatását. A német hadtestparancsnokok és hadosztályparancsnokok felhatalmazást kaptak, hogy árulás feltételezése esetén az alárendeltségükben levő magyar alakulatokat azonnal lefegyverezzék.

Faraghóék október 10-én 15 óra 30 perckor újabb táviratot küldtek Budapestre. Ebben a Vár tudomására adták, hogy a katonai együttműködésről tárgyalnak és hogy Budapest megmentése érdekében a betörést Vácon át javasolják. „Miután Erdélyben a magyar területeket már kiürítették, kívánatos volna az 1. és 2. hadsereget sürgősen elmozgatni Debrecen—Budapest irányába. Így a régi határokon belül maradunk és esetleg a fővárost is megszállhatjuk. Kérem közölni, Kormányzó úr Budapestet elhagyta-e? Ez esetben összeköttetést pontosan kell szabályozni.”⁴⁴

Még folyt a tárgyalás a fegyverszünet előzetes feltételeiről, amikor a Tiszán átkelt szovjet csapatok támadása a Kiskunságon át sikeresen kibontakozott. A Duna—Tisza-közén ekkor a 3. magyar hadsereg visszavonulóban levő leharcolt hadosztályai tevékenykedtek. Nyilas parancsnoka, az emberek életét nem kímélve, egymás után indította század-zászlóalj erejű, 2—3 harcokcsival és rohamlőveggel támogatott ellenlökéseit. Közben az Alpárnál átkelt 297. szovjet lövészhadosztály egyik ezrede október 10-én estére Kecskeméig tört előre.⁴⁵ Friessner a német erők és eszközök zömét Debrecenhez és Nagyváradhoz irányította. Így a katasztrófális helyzetbe jutott 3. magyar hadseregnek

⁴⁴ Macartney: i. m. 90. o.

⁴⁵ AMO SZSZSZR. f. 409, op. 10 057, gy. 372, li 323. Korabeli magyar dokumentumokból ismeretes, hogy a magyar vezetésnek számottevő tartalékok nem álltak rendelkezésére. A 3. hadsereg megerősítésére csupán a Kárpátokból való kivonások, helyenkénti átcsoportosítások, rögtönzések jöhettek szóba. Ezért a központi vezetés zászlóaljakkal, sőt századokkal intézkedik. Például az 1375/Föv. hdm. 44. X. 8. sz. intézkedésére a Budapestén összevont kevés karhatalmi erőkől október 8-án két zászlóaljat (Harkay csoport) vasúton Kiskunfélegyházára, az 1/2. huszárszázadot és az 1. önálló huszár pótszázadot október 10-én gyalogmenetben Kecskemétre irányították.

Kassáról az 58. határvadász zászlóaljat Kecskemétre szállították. Tapolcáról hat lövészszerződöt, Budapestről egy aknavető üteget irányítottak a Kiskunságra. Október 8-án intézkedtek az 1. ejtőernyős csoport kivonására (Munkács), ennek szintén Kecskemét körzetében kellett gyülekeznie, de október 12-én, ismeretlen okokból, Budapestre irányították. A századok, zászlóaljak szállítgatása jól mutatja, hogy tartalékokkal nem rendelkeztek. A 24. páncélosadosztály és az 503. páncéloszászlóalj ekkor, október 10-én, még nem volt Budapesten.

nem tudott segítséget nyújtani. Nyitva volt az út Budapest felé. Valóban, ha Malinovszkij október 10-én egy lövész- és egy gépesített, vagy egy harckocsihadtesttel — 250 harckocsival és rohamlöveggel — megindulhatott volna Kecskeméten át Budapestre, elfoglalja a fővárost. Ezt a Budapest körzetében gyülekezett német—magyar erők nem tudták volna megakadályozni. A front parancsnokának azonban nem volt mit ütközetbe vetnie, csapatait igénybe vette a Debrecen—Nagyvárad között megindult elkeseredett páncélos küzdelem.

Az arcvonal-események sürgetésére végül 11-én 0 óra 30 perckor Horthy Miklós a következő táviratot küldte Moszkvába: „Magyarország előzetes fegyverszüneti feltételeket elfogadja. Kéri részletes fegyverszüneti tárgyalás mielőbbi megindítását és a teljes titoktartást addig, amíg a Budapesten túlerőben levő németekkel szemben a frontról katonai erőket hozhatunk a német puccskíséret és ezzel kapcsolatban öldöklések, különösen zsidó pogromok megakadályozása végett. Hogy az átállást megtehessük és hogy biztosíthassuk a fegyverszüneti feltételek végrehajtását, kérjük a Budapest felé nyomuló orosz csapatokat megállítani.” Hennyey állításával ellentétben Horthy végül azt is elfogadta, hogy „... minden kapcsolatot megszakít Németországgal és azonnal hadat üzen neki” — olvasható a kormányzó előzetes feltételeket visszaigazoló sürgönyében.⁴⁶

A küldöttség a sorsdöntő táviratot örömmel vette és nagy aktivitást fejtett ki annak érdekében, hogy az aláírás minél előbb megtörténjen. A pozitív sürgönyt hajnali 4 órakor bemutatták a szovjet külügyminisztériumban. A szovjet kormány ismét bizonyította nagyvonalúságát és jóindulatát. Molotov 11-én hajnalban fogadta a magyar küldötteket. Első kérdése az volt a bizottsághoz, hogy a kormányzó elfogadta-e teljesen az előzetes fegyverszüneti feltételeket, hogy nem fogják-e félremagyarázni, mint a Makarov-levelet? Faraghó az elküldött távirat szövegével bizonyított. Teleki Géza úgy nyilatkozott: az a tény, hogy a kormányzó részletes fegyverszüneti tárgyalások mielőbbi megindítását kérte, igazolja, hogy az előzetes feltételeket teljes egészében elfogadta. Molotov ezután az iránt érdeklődött, hogy kiűrik-e a trianoni határokon túli területeket és hadat üzennek-e németeknek? Faraghóék erre egyhangúlag igennel válaszoltak. Ismét Molotov vette át a szót: „Mennyi idő kell a magyar csapatoknak, hogy Budapestre érjenek?” — kérdezte. Erre a bizottság nem tudott választ adni, nem ismerték a hadműveleti helyzetet. Vita folyt arról, hogy a magyar csapatok az arcvonalról milyen gyorsan érhetnek a fővárosba és tudnák-e Budapestet 1—2 napig, a szovjet hadsereg erőinek megérkezéséig tartani? Faraghó, ha nem is nagy meggyőződéssel, erre igennel válaszolt.

Molotov a tárgyalás végén úgy nyilatkozott, ha Horthy visszasürgö-

46 Teleki Géza: i. m. Vö.: Hennyey: i. m. 27. o. és Macartney: i. m. 91. o.

nyözte az előzetes feltételeket és megismételte a felhatalmazás küldését, meg tudnak egyezni. Kijelentette: a szovjet kormány a magyar delegációt aláírásképesnek fogadja el. „A legfontosabb, hogy Magyarország ezzel kint lesz a háborúból!” Megígérte, hogy még aznap ismét összeül a küldöttséggel az előzetes fegyverszüneti feltételek aláírására.

A bizottság a kabinetirodának még aznap reggel 6 óra 30 perckor a következő tájékoztatást adta: „Ma hajnali négy óraker közöttük . . . , hogy Magyarország az előzetes fegyverszünetet elfogadja. Hangulat barátságos, meleg lett. Angol miniszterelnök és külügyminiszter itt van, ami biztosítja ügy ünnepélyességét és gyorsaságát. Utóbbit külügyminiszter hangsúlyozta. Követelik aláírási meghatalmazás ismétlését, közölt előzetes feltételek egyidejű vissza-felsorolásával. Kérjük átérzeni a helyzet fontosságát és szükséges lépéseket megtenni, hogy kötelezettségeinket betarthatassuk. Ők erősen kiemelték az ügy jelentőségét. Ma katonai együttműködést beszélünk meg . . .”⁴⁷

Faraghóék, szállásukra visszatérve, egy újabb táviratot szövegeztek meg, amelyet 11-én 18 óraker továbbítottak. Azokra a kérdésekre igyekeztek tájékoztatást kapni Budapestről, amelyekre nem tudtak kielégítő választ adni. „Mennyi idő alatt érnek a magyar csapatok Budapestre? Honnan jönnek, milyen erőben? Csendőrök? Mennyi német erő van a fővárosban, mennyi a környéken? Zsidóság hogyan viselkedik, mert itt igen fontos? Magyar kormány Budapesten van-e? Megkezdődött-e a területek kiürítése? Mit javasoljunk orosz vezérkarnak Magyarországnak nyújtandó katonai segítség irányára, módjára és erejére vonatkozóan?”⁴⁸

Este fél hatkor Kuznyecov vezérezredes megjelent a magyar fegyverszüneti bizottság szállásán és felkérte a küldötteket készüljenek fel, mert indulnak Molotov lakására. Itt október 11-én, 19 óraker megkezdődtek a végső tárgyalások. A nagy történelmi eseményről Teleki Géza jegyzőkönyvében többek között ezeket írta:⁴⁹

Molotov választ ad tegnap beadott átiratunkra. Hangsúlyozta, hogy ezt az angolszász hatalmakkal egyetértésben adja. A szovjet kormány és a másik két nagyhatalom kormánya kész Magyarország fegyverszüneti kérelmét elfogadni. Elég, ha önök hármuk által lesznek a fegyverszüneti feltételek pontjai aláírva. A szovjet kormány egyben elfogadja a magyarok azon kérését is, hogy az orosz csapatok előnyomulását 1—2 napra megállítsák. Erre még ma kimennek a rendelkezések, mert egyetértésre kell jusson a két haderő, hogy a magyar csapatok

47 *Macartney*: i. m. 91. o.

48 Uo.

49 *Idézi Gosztonyi Péter*: A magyar—szovjet fegyverszüneti tárgyalások . . . i. m.

Budapest felé fordulhassanak. Azt hiszi, hogy az ügy így korrekt és minden követelménynek megfelel.⁵⁰

Szent-Iványi kért szót: bejelentette, hogy táviratban tájékoztatást kértek, mennyi idő alatt érnek a magyar csapatok Budapestre és hogyan lehetne az orosz—magyar csapatok együttműködését megvalósítani. Ezután Molotov tett fel kérdéseket. Többek között az iránt érdeklődött, hogy elegendő-e ha csak 1—2 napra állítják le az orosz csapatok előnyomulását és hűek lesznek-e a magyar alakulatok a kormányzóhoz? A küldöttek igennel válaszoltak. Szent-Iványi hozzáfűzte, hogy ahol a magyar parancsnokok vannak, ott igen, mert már minden fontosabb posztra magyarokat tettek.⁵¹

A beszélgetések után, moszkvai idő szerint 19 óra 57 perckor, Horthy küldöttei aláírásukkal igazolták, hogy az előzetes fegyverszüneti feltételeket elfogadták. Ezzel Magyarország is a fasizmus ellen harcoló nemzetek csoportjába lépett, azok oldalára állt, akik a négy év eredményei alapján a háború győztes befejezésére számíthattak. A szovjet vezetők figyelmet érdemlő katonapolitikai sikernek könyvelték el Magyarországgal a fegyverszüneti feltételek aláírását. Hazánk, földrajzi helyzeténél fogva, ha Horthyék a vállalt kötelezettségeket teljesítik, jelentősen hozzájárulhatott volna a háború megrövidítéséhez, a magyar nép szenvedésének csökkentéséhez.

Az aláírás után a feszültség feloldódott. Molotov mosolygott, mindhárom küldöttel kezét fogott. „Most már szövetségesek vagyunk” — jelentette ki. Ezzel az akcióval lezárult nemzetünk történetének legtragikusabb szakasza.

A sikertelen leválási kísérlet

A bizottság a nagy történelmi eseményről a kormányzót értesítette: „Ma 20 órakor aláírtuk az előzetes feltételeket. Kormányzó Úr kérését teljesítették és az orosz erők előnyomulását egy-két napra ma éjjel megállítják. Magyar csapatok Budapestre küldéséhez hozzájárultak.

50 AMO. SZSZSZR. f. 240. op. 2779. gy. 1190. li. 51. Prikaz No—00635/OP. 11.10.40. g. 16. 25. cs. A szovjet kormány, hogy lehetőséget adjon a magyar csapatok Budapestre hozatalára, hogy segítsen az átállás, az elfogadott előzetes feltételek végrehajtásának előkészítésében, helyt adott Horthy kérésének és már a kora délutáni órákban megérkezett az intézkedés a 2. Ukrán Front parancsnokságára a Tiszán átkelt csapatok támadásának leállítására. Malinovszkij marsall október 11-én 16 óra 25 perckor (Moszkvai idő szerint) utasította a 46. és az 53. hadsereg parancsnokát, hogy a Tisza nyugati partján elfoglalt hídfőkből helyzetüket szilárdítsák meg és menjenek át védelembe. „Semmiféle további előremozgást külön intézkedéséig ne folytassanak” — szolt a parancs.

51 Ez tévedés. A legfontosabb posztokon azok a parancsnokok maradtak, akiket még a Sztójay kormány idején neveztek ki. Cserére nem került sor. Lakatos tehetetlensége, közjogi és formai aggodalmaskodásai mellett az egyik legnagyobb szerencsétlensége volt a hadvezetésnek, hogy a Budapest alatt tevékenykedő 3. hadsereg parancsnoka a rendíthetetlen németbarát Heszlényi József altábornagy volt, aki elől mindent el kellett titkolni. Leváltásának szükségességét a kormányzó is felismerte. Kisbarnaki Farkas tábornokot tervezte helyére. Az ügy kiszivárgott. Veessenmayer tiltakozott és a miniszterelnök közbelépését kérte. Lakatos cselekedett, a kormányzó elállt tervétől és Heszlényi maradt. (HL A békeelőkészítő biz. kat. iratai. Vattay vallomása VIII/19.)

Közölni fogják velem, hogy az arcvonalon mely magyar parancsnokoknak melyik orosz parancsnokokhoz kell átmenni részletes megbeszélés céljából. Szövetségeközi bizottságot mielőbb ki akarják küldeni. Nemes határon még nem jött át, végleges fegyverszünethez írásbeli meghatalmazás fontos. Egyidejűleg kérjük távirati megadását is. Kérdezték, a csapatok hűek lesznek-e a kormányzóhoz. Meggyőződéssel igent mondtunk. Bizottság kiegészítésére szakértőket már most kérem bizottságba helyezni, esetleg Debrecenben. Kormány és Kormányzó Úr még Budapesten van? Összeköttetésről kérem gondoskodni, rádióadatok maradnak.”⁵²

Budapesten az állam vezetői Horthyval az élen, a fegyverszünet aláírását — sajnos — nem kedvező eredménynek, nem sikernek, hanem katonapolitikájuk kudarcának könyvelték el. A sors kegyetlen kényszerűségének minősítették, ami alól nem vonhatták ki magukat. Ezt Horthynak és kormányának a fegyverszünet aláírása után tanúsított magatartása bizonyítja.

A magyar katonai vezetés a két-három napos harcszünetre nem adott csapatainak utasítást. A 3. hadsereg a szovjet támadás megállását aktív tevékenységek előkészítésére és megszervezésére fordította. Állandó ellenlökésekkel zavarták és nyugtalanították a kormányzó kérésére védelembe rendelt szovjet csapatokat. Amikor a fegyverszünet ügye addig fejlődött, hogy a hadseregpáncsnokok felé intézkedések kiadása vált szükségessé, akkor derült ki, hogy a 3. hadsereg alig három hete kinevezett páncsnoka — Heszlényi József altábornagy — a fegyver-

52 *Macartney*: i. m. Nemcsak Moszkvában, de a szovjet csapatoknál is örömmel vették a hírt a fegyverszüneti feltételek aláírásáról. Ezt jól adja vissza a meghatalmazást vivő Nemes József őrnagy visszaemlékezése: „... Én nem vagyok orosz katona, hanem — most a szavamba vágott — general major Nyemes? — Hát már három nap óta várjuk ezen a frontszakaszon, hogy jön a fegyverszüneti meghatalmazással. — Hurrá! Peremirie! — kiált az őrmester. (Fegyverszünet!) Es magasra dobta sapkáját. — Örülök, hogy vége a háborúnak! — és teljes erővel futott hátra. — Pár perc múlva vágatva érkezett Ugrjumov tábornok, a 8. hadosztály páncsnoka. — Már messziről kiáltott, felemelve a kezét: Zdrasztvujtye generál major Nyemes! Dobro pazsalovaty! (Szívesen látjuk!) — Leugrott a lóról, de le sem eresztette a kezét, míg csak a tenyerembe nem csapott. — Drug dorogoj! (Drága barátom!) — Három nap óta várjuk. — Papirosz? — kínált cigarettával.

Egy vezérkari tiszt érkezett vágatva. — A hadtestpáncsnoknak, Gusztelovics tábornoknak már jelentettük érkezését, várja. — Egy jó fél óra gyaloglás odáig, meredek, sziklás, sűrű erdőn keresztül. Gyönyörű fekvésű, fatörzsekből épült tágas házhoz értünk. Azelőtt erdőszlak lehetett. A faház egyik oldalán hosszú gerendához kötve 10–12 ló állt nyergelve, készenlétben. — Újabb lovasok érkeznek. Ez már egyenesen feltűnő volt, de a dzsungel hegyi útjain, vagy ezek hiányán csak a ló volt az egyetlen közlekedőeszköz.

A hadtestpáncsnok az ajtóban fogad: Dobro pazsalovaty general major Nyemes! (Szívesen van látva!) — Megrázza a kezem és bevezet. Papirosz? — Pazsalsz! — Szpaszibo! (Köszönöm!) — Engedje meg, hogy megmondjam, hogy nem vagyok general major, csak major. — Nicevo! General major lesz! — Mutatom a Horthy kormányzó levelét Sztálin generalisszimuszhoz. Felbontani csak ő fogja, de a tartalmát tudom és ismertetem. — Mind többen és többen jönnek. Már egész tele van a tágas vadászház.

Minden újonnan érkezettnek bemutat a hadtestpáncsnok. — Vot: general major Nemes, poszlanikk mira! (A béke hírnöke!) — Mindenki dohányzik.

Most itt van a probléma! — szól a hadtestpáncsnok —, ma este 6 óra általános támadás van elrendelve. Jelenleg 5.30 óra van, most mit tegyen? — Tessék rögtön felhívni Moszkvát és jelenteni, hogy megérkeztem a fegyverszüneti meghatalmazással és mi legyen a 6 óra elrendelt támadással. — Úgy van — mondá. — Két perc alatt jelentkezik a legfőbb hadvezetőség. — A támadást leállítani! A general major Nemes moszkvai utazását előkészíteni!

A hadtestpáncsnok fellélegzett. — Most pedig lemegyünk a hegység túlsóoldalán levő lakásomba és a general major tisztületére vacsorát adok. (*Nemes József*: Küldetésben. Visszaemlékezés. Új Írás, 1974. 12.)

szünet végrehajtására megbízhatatlan. Még fegyvernyugvásra sem mertek parancsot adni neki. A vezérkartól is tartani kellett. Ezekben a napokban jegyzék jutott el a Kormányzóhoz. Ebben jellemezték a vezérkar vezető személyeit. Vörös Jánost bizonytalannak jelölték, László tábornok, Nádas, Kapitány és Porzezsinszky megbízható minősítést kaptak. Ezzel párhuzamosan a kabinetirodához eljutott egy olyan irat is, amelyben azokat sorolták fel, akiket Bakay Szilárd tábornokhoz hasonlóan ki kell kapcsolni.⁵³ Ez készítette a kilépés operatív vezetőit, Vattay Antal altábornagyot és Ambrózy Gyulát arra, hogy egy titkos jelszót készítsenek, amit csak az 1. és a 2. hadsereg parancsnokának adnak meg, és így úgy vélték, a vezérkart is kikapcsolhatják. „Az 1920. III. 1-i rendeletem végrehajtandó” titkos jelszó a szovjet hadsereg elleni harc azonnali beszüntetését, a szovjet parancsnokságokkal az érintkezés felvételét, a németek megtámadását, a rend, a fegyelem mindenáron való fenntartását tartalmazta. Terv szerint a kormányzó proklamációja és hadparancsa után rejtjelezve adják le az 1. és a 2. hadsereg parancsnokának.

A küszöbön álló fegyverszünetről Miklós Béla vezérezredes és Veres Lajos altábornagy kapott részletes tájékoztatást. Miklós vezérezredest október 11-re Budapestre rendelték, kormányzói kihallgatásra. A titkos jelszót és tartalmát Vattay személyesen jegyezte be Miklós noteszába. Dálnoki Veres Lajos Geréb László alezredest bízta meg a titkos jelszó átvételével. Vattay az alezredessel többször is elismételtette a jelszót és tartalmát. Geréb első dolga volt a német elhárítást tájékoztatni. Így ezek a parancskiadás előtt már jó előre megtehették ellenintézkedéseiket.⁵⁴

A magyar politikai és katonai vezetés egyik nagy problémája ezekben a napokban — ami megoldatlan is maradt — a megbízhatatlan ember a 3. hadsereg élén, a másik, hogy az ország belsejében nem voltak magyar csapatok. Utóbbin a 10. hadosztály kivonásával és Budapestre szállításával próbáltak segíteni, de a német parancsnokság akadályokat gördített a hadosztály hátraszállítása elé.⁵⁵

A vezetés két alternatívát latolgatott. Az első: mindenáron magyar egységeket kell hozni Budapestre az 1. hadseregtől. A második: kívánatos, hogy a kormányzó és a kormány (néhány miniszterrel) székhelyét helyezze át a Kárpátokba, az 1. hadsereg törzsszállására. A

53 A listán többek között ifjú Horthy Miklós, Vattay Antal, Lázár Károly, Ambrózy Gyula és Toszt Gyula szerepeltek. Lásd: Vattay vallomása.

54 HL Vattay vallomása.

55 HL Főm. 1258. sz. tekeres. KTB/H. Gr. Süd. 6920. sz. irat. A debreceni csata, illetve a moszkvai tárgyalások menetének hatására a Kormányzó utasította a vezérkari főnököt, „... hogy minden körülmények között teremtsenek elő egy magyar hadosztályt Budapest védelmére.” Vörös vezérezredes az 1376/Föv. hdm. 44. X. 8. számú intézkedésével elrendelte a 10. gyaloghadosztály kivonását a kárpátukrajnai arcvonalból és vasúti szállítását a budapesti hídfőbe. Greiffenberg altábornagy igyekezett rávenni a honvéd vezérkar főnökét, hogy szándékától álljon el. Az intézkedés visszavonását nem sikerült kikényszerítenie, de elérte azt, hogy a hadművelleti osztály 24 órával később adta ki a parancsot. Budapest megerősítését legalább egy hadosztállyal Bakay Szilárd altábornagy követelte a szeptember 11-i táncoskozáson. Végrehajtásra a parancs csak október 8-án ment ki.

fegyverszüneti bizottság táviratban szintén többször kitért ezekre a kérdésekre. Az október 10-én 15 óra 30 perckor feladott sürgönyben javasolták, hogy a főváros megmentése érdekében kívánatos az 1. és a 2. hadsereget elmozgatni Budapest felé. Faraghó két ízben érdeklődött az iránt, hogy a kormányzó és a kormány elhagyta-e Budapestet? Hennyey 1945-ben írt visszaemlékezésében azt írja: „Magyar csapatok hazaszállítása a német ellenőrzés miatt kivihetetlen volt. Próbálkozásaink sikertelenek maradtak. Maradt még egy megoldás: a kormányzó úr székhelyét a kormány néhány tagjával helyezze át a Kárpátokban harcoló csapatok területére. Ez utóbbi elhatározás nagy jelentőségű lett volna, mert ez esetben a hadsereg zöme feltétlenül a kormányzó úr mögé sorakozott volna . . .”⁵⁶

Miklós tábornok kihallgatása során szintén azt javasolta Horthynak, hogy „csapatszemle” címen utazzon Husztra és ott jelentse be a fegyverszünetet. Visszatérve törzsszállására (október 12-én) úgy tájékoztatta Kéri Kálmán ezredest, vezérkari főnökét, hogy kilátás van a kormányzó közeli huszti látogatására és utasította, hogy különvonatának, a „Turánnak” biztosítását szervezze meg. Nem azzal tért vissza tehát, hogy meg kell tenni az előkészületeket a hadsereg visszavonására, hanem azzal, hogy kilátás van a kormányzó Husztra érkezésére. Az október 14-i kormányzói kihallgatáson Vörös János vezérezredes is a Husztra utazást javasolta. A felsorolt esetek arról tanúskodnak, hogy Horthy és a kormány egy-két tagja Husztra utazásának alternatívája központi kérdésként szerepelt, és kezdetben Horthy is szimpatizálhatott a gondolattal. Az október közepére kialakult hadihelyzetben a politikai és a katonai átállás végrehajtására ez valóban döntő lépés lett volna. Ezt a tervet is, mint a kilépés több más pozitív intézkedését, a résztvevők és a koronatanúk szinte egybehangzó véleménye szerint, a miniszterelnök „fúrta meg”. Lakatos azzal érvelt Horthy Husztra utazása ellen, hogy ebben az esetben a németek és a nyilasok azonnal végrehajtják a tervezett puccsot, azaz ellenkormányt alakítanak, aminek a következménye, hogy polgárháború lesz. A kormányzó legalább annyira ingadozott a Husztra utazás kérdésében, mint a fegyverszünet feltételeinek végrehajtásában. Végül is arra az álláspontra helyezkedett, hogy Budapestet sem ő, sem családja nem hagyja el, és ha ellene erőszakosan lépnek fel, revolverrel a kezében fog ellenállni. Október 11-én este már végérvényesen eldöntötte, hogy Budapesten marad. Erről az elhatározásáról a 11-én 22 óra 30 perckor feladott sürgönyben tájékoztatta a bizottságot.

Horthynak ez a döntése azt jelentette, hogy végérvényesen elvetette azt a tervet, hogy az átállást a harctérre, az 1. és a 2. hadsereg egyesítésére építi. A kialakult katonai helyzetben a németek csak ezt, az

56 Hennyey Gusztáv: i. m.

1. és a 2. hadsereg összevonására alapozott fegyverszünetet nem tudták volna megghiúsítani. Az ország fővárosára, az 1. és a 2. hadseregnek a Bodrog és a Tisza mögé való visszavonására alapozott fegyverszünet kudarcnál egyebet nem hozhatott. Ez a forma kizárt minden meglepetést, és a német parancsnokságoknak lehetőséget adott az ellenintézkedések végrehajtására.

Az október 10-i koronatanácson nem mérlegelték kellően a végrehajtás módszereit. Határozatot hoztak, hogy a vezérkari főnök adjon parancsot az 1. és a 2. hadsereg visszavonulására az 1937-es határok mögé. Ez volt az előzetes feltételek egyik pontja. Vattay altábornagy szerint ezzel bizonyítani akarták a szövetségesek felé, hogy megkezdték a fegyverszüneti feltételek végrehajtását.⁵⁷ Utaltunk már arra is, hogy az október 10-én 15 óra 30 perckor feladott sürgönyében Faraghó is ezt javasolta. Vörös János vezérezredes a szovjet hadsereghez történt átmenetele után (1944. október 31.) adott nyilatkozatában és a háború utáni vallomásaiban is úgy tüntette fel a két hadsereg visszavonására kiadott intézkedést, mint az előzetes feltételek végrehajtásának első lépését.⁵⁸ Mielőtt tovább folytatnánk az értékelést, ismerkedjünk meg az intézkedésekkel.

Vörös János vezérezredes október 12-én 16 óra 25 perckor a következő szövegű táviratot intézte Guderianhoz:

„A Magyarország területén folyó hadműveletekkel kapcsolatban bátor vagyok az alábbiakat Nagyméltóságod tudomására hozni:

Óbecse és Szolnok között a Tiszára támaszkodó több hadosztálynyi ellenséges erővel szemben lényegében csupán gyenge és leharcolt magyar erők állanak, amelyek az ellenség támadásának feltartóztatására nem képesek.

A debrecen—nagyváradi csatától döntő, illetve átütő sikerrel járó eredményt várni nem lehet. Magyarország legnagyobb része tehát, Budapesttel együtt, az ellenség lerohanásának van kitéve.

A Nagyváradtól Kolozsváron át Máramaroszigetig és Uzsokig terjedő arcvonalban levő seregtesteket a bekerítés veszélye fenyegeti, további kitartás esetén az erők kivonásának lehetősége rendkívül kétséges.

A legnagyobb nyomatékkal felkérem mindezek alapján Nagyméltóságodat, hogy az alábbi pontokban felsoroltakat azonnal elrendelni szíveskedjék. Az intézkedések kiadásánál a magyar területek és magyarlakta vidékek feladása ne okozzon megkötő, vagy hátráltató gondot Nagyméltóságodnak.

1. Az 1. hadsereg lépjen azonnal a »Heeresgruppe Süd« alárendeltségébe és bal sávhatára egyezze meg a magyar—szlovák határral.

2. A 2. magyar hadsereg, a 8. német hadsereg és az 1. magyar had-

57 HL Vattay vallomása.

58 AMO. SZSZSZR. I. 240, op. 68 719, gy. 6. li. 133—135.

sereg azonnal vonuljon vissza, mégpedig: első ütemben a Nagyvárad, Zilah, Máramarossziget, Uzsok vonalra, második ütemben pedig a Tisza, Bodrog vonalra.

3. A visszavétellel kapcsolatban felszabaduló erők szállítassanak, illetve meneteljenek még a visszavonulás folyamán előredobva a Duna—Tisza közé, illetve a Dunántúl védelmére.

4. A visszavétellel kapcsolatos mozgás, valamint a déli határok biztosítására kérem Nagyméltóságodat, hogy minden még rendelkezésre álló tartalékát egyrészt Nagyvárad, másrészt Budapest, Szeged térségében vesse be.

Miután a helyzet rendkívüli kritikus és elérkezett a huszonnegyedik óra, hangsúlyozottan kérem Nagyméltóságodat, hogy a fentiekre vonatkozó intézkedést feltétlenül még ma (12-én) kiadni szíveskedjék.

Legmélyebb tiszteletem kifejezésével Vörös vezeds. m. kir. vkf.”⁵⁹

Vörös vezérezredes — választ nem várva — 1496/Föv. hdm. 44. X. 12. sz. intézkedésében a távirat teljes szövegét kiadta többek között az 1. és a 2. hadsereg parancsnokának is. „Tudomásul közlöm, hogy Guderian vezérezredes úrhoz az alábbi táviratot intéztem: — szó szerint ismertette és a végén a következőket fűzte hozzá — Miután fentiekre vonatkozó parancs német részről való kiadása még ma várható, az 1. és 2. hadseregparancsnokok jelen intézkedésem vételétől kezdve úgy vezessék seregeiket, mintha már ez irányú intézkedések az OKH részéről kiadásra kerültek volna. Kapják: 1. hds., 2. hds. pk-ok, Föv. agéi., mü. Hff. Hhf. Föv. rep.

Megküldöm: szíves tudomásul K. K. I-nek és HM. Úrnak (SZsgd. útján) Budapest, 1944. évi október hó 12-én.

Vitéz nemes Vörös János vezeds. s. k.”

Ugyanezen a napon — a 1502/Föv. hdm. 44. X. 12. sz. intézkedésével — kivonta az 1. hadseregtől a VI. hadtestparancsnokságot és megbízta a budapesti hídfő védelmének megszervezésével. A hadtestnek alárendelte a karhatalmi egységeken kívüli alakulatokat.⁶⁰ A 1521/Föv.

⁵⁹ HL Filmtár. 1258. sz. tekercs. KTB/H. Gr. Süd. 6919. sz. Vörös János vezérezredes No 1224/44. g. Kdos jelzésű távirata Guderianhoz.

⁶⁰ A VI. hadtestparancsnok kisbarnaki Farkas Ferenc altábornagy volt. Horthy őt szelme ki a 3. hadsereg élére a nyilas Heszlényi József altábornagy helyett. Veessenmayer és Lakatos közös akciója a kormányzót visszakozásra készítette. Majd, mivel Lakatos a parlament megkérdezése nélkül nem volt hajlandó a fegyverszünet végrehajtását vállalni, Farkas tábornok jött számításba, mint miniszterelnök. Amikor Lakatos úgy nyilatkozott, hogy mégis vállalja a miniszterelnökséget, Farkas tábornokot megbízták a budapesti hídfőparancsnoki teendők ellátásával. A peremvonalat Soroksár-dél—Gyál-dél—Vecsés-kelet—Ecsér-kelet—Pécel-kelet—Fót—Somlyó-észak—Mogyoród-dél—Fót-dél—Megyeri csárda-észak terepszakaszon tervezték.

hdm. 44. X. 12. sz. utasításában viszont elrendelte, hogy a nyugat felé gördülő csapatszállítmányokat — tekintet nélkül azok eredeti rendelkezésére — Budapestre kell irányítani, ahol a fővezérség intézkedik velük. Az október 8-án, az 1. hadseregtől kivont és Kecskemét körzetébe már útbaindított 1. ejtőernyős csoport, egy október 12-én kapott parancs kapcsán végül is Budapestre jött. Csata vezérezredes, honvédelmi miniszter, szintén október 12-én adta ki rendelkezését a „Szent László” hadosztály felállítására.

Ezeket az intézkedéseket Friessner és Guderian megkérdése és jóváhagyása nélkül adták ki. Ezzel az OKH és a magyar vezérkari főnök között megindult a „sürgönypárbaj”. Vörös vezérezredes a németek felé azzal érvelt, hogy Budapestet a szovjet támadás közvetlenül fenyegeti és ennek megvédése „... a magyar haderő becsületbeli kötelessége...”

A két vezérkari főnök között a feszültséget növelte Guderian október 12-i első tiltakozó válasza, amelyben kategórikusan elvetette a 10. gyaloghadosztály kivonását. „Ezzel a szándékkal nem értek egyet. A 10. gyaloghadosztály kivonása a jelenlegi időpontban elviselhetetlen gyengítést jelent a Máramarosszigetre vezető fontos átjárók mindkét oldalon húzódó, máris erősen veszélyeztetett arcvonalának... Ezért — folytatódik a távirat — sürgősen felkérem Nagyméltóságodat a magyar 1. hadsereg parancsnokságának a 10. gyaloghadosztály leadására kiadott intézkedés hatálytalanítására, már csak azért is, mert — mint Ön előtt ismert — a (német) 24. páncélos hadosztály szállításban van Szolnok-nyugat térségébe, ezáltal a nyugati magyar térségben rövidesen egy lényeges erősödés áll be. Döntéséről mielőbb tájékoztatását köszönettel venném.”⁶¹

Vörös vezérezredes a 10. hadosztály kivonására adott utasítását nem vonta vissza.

Az 1. és a 2. hadsereg visszavonásával kapcsolatban tett javaslatra vonatkozó német válasz ugyancsak október 12-én érkezett meg. „Megnyugtathatom Nagyméltóságodat — írja Guderian —, hogy a helyzet alakulását alaposan figyelemmel kísérem. További visszavételt csak az esetben fogok elrendelni, ha én azt szükségesnek látom és a helyzet megszilárdítása más rendszabályokkal már nem lehetséges. A magyar 1. hadsereg alárendelését a »Dél« hadseregcsoportnak akkor fogom elrendelni, ha a »G« vonalra való visszavétel szükségessé válik.”

Vörös vezérezredes október 13-án a 1532/Föv. hdm. 44. X. 13. számú átiratában adta meg viszontválaszát Guderiannak. Többek között ezt

⁶¹ A 24. páncélos hadosztály Magyarországra irányítását szeptember 30-án már jelezték. Akkor az a duklai események miatt elmaradt. Az újabb értesítést, hogy az „A” HDSCS a 24. pc. ho-t haladéktalanul átadja a H. Gr. Süd-nek, Wenck tábornok 1944. X. 11-én 00,25 perckor írta alá. A 10. gyaloghadosztály október 12-én már nem volt harcrintkezésben a szovjet csapatokkal. Guderian tiltakozása itt inkább azt bizonyítja, hogy nem akartak magyar hadosztályt Budapestre engedni.

írta: „Nagyméltóságod által az arcvonal visszavételével kapcsolatban 1496/Föv. hdm. 44. X. 12. sz. alatt küldött táviratomra adott választát, valamint a 10. hadosztály kivonása tárgyában hozzám intézett táviratát köszönettel vettem.

A 10. hadosztály általam elrendelt kivonásával és Budapestre szállításával kapcsolatban legyen szabad rámutatnom az alábbiakra: amikor a 3. magyar hadsereg erőit az Arad általános területéről megindult ellenséges nagy támadás legázolta, szinte csak a véletlen körülmények mentettek meg bennünket attól, hogy az orosz páncélos erők élei nem törtek egészen a védtelen Budapestig előre... Nagyméltóságod is tudja, hogy bevethető tartalék erő felett már egyáltalán nem rendelkezem és ezért úgy határoztam, hogy az ellenség által legkevésbé fenyegetett arcvonalszakasz — az 1. magyar hadsereg — tartalékát képező 1. hegyi dandárt kivonom és mint első minimális erőt, Budapest védelmére hátraszállítatom. Erre vonatkozólag a Magyarország-i német meghatalmazott tábornok útján ki is kértem a német hadvezetőség véleményét, melyre vonatkozólag Greiffenberg gyalogsági tábornok úr útján kapott válaszban német részről akkor nem találkoztam ellenvetéssel. Amikor ennek alapján az 1. magyar hadsereg parancsnokának a hegyi dandár Budapestre való szállítására parancsot adtam, a hadseregpáncsnok javaslatot tett, hogy inkább a 10. hadosztály kerüljön hazaszállításra, miután a hegyi csapatokat a hadsereg harcterületén, az ottani terepviszonyok folytán jobban tudja alkalmazni.

Nem tudom tehát megérteni, mi lehet Nagyméltóságod indoka, hogy amikor a 10. hadosztály részei már beraktak, sőt vasúti szállításukat is megkezdték, a szállítás folytatása ellen Nagyméltóságod ismételten tiltakozását jelentette be.

Miután sem a Tisza mentén, sem Debrecen térségében korántsem látom a katonai helyzetet annyira megnyugtatónak, hogy ne kelljen bármikor újra Budapest elleni ellenséges előretöréssel számolni, feltétlenül ki kell tartanom amellett, hogy Budapest védelmére első ütemben a 10. hadosztály azonnal visszaszállításra kerüljön. Nem vállalhatom ugyanis sem Legfőbb Hadurammal, sem a nemzettel szemben a történelmi felelősséget, hogy egy esetleges meglepetésszerű orosz fellépés a fővárost az ellenség kezére jutassa, csupán azért, mert a magyar vezérkar főnöke Budapestnek még a legminimálisabb erővel (egy hadosztállyal — Ö. I.) való biztosítását is elmulasztotta.

Nem vitatom ezzel kapcsolatban azt, hogy a 10. hadosztály kivonása az 1. hadsereg arcvonalának legyengítését jelenti. Azonban kénytelen vagyok megállapítani, hogy ennek a hadosztálynak az arcvonalban való pótlására számos olyan német fegyveres alakulat van részben Budapest környékén, részben a Dunántúlon, amelyek az 1. hadsereg legyengült arcvonalának alátámasztására bőven elegendők lennének.

Egy esetleges olyan megoldás ellen pedig, hogy inkább a magyar

csapatok maradjanak az arcvonalban és német csapatok vegyék át Budapestet, mint történelmi felelősségű magyar vezető férfiunak azért kell tiltakoznom, mert ha Budapest közvetlen védelmére kerülne sor, akkor mégiscsak a magyar haderő becsületbeli kötelessége, hogy hazája fővárosát védelmezze . . .

A 10. hadosztály hátraszállítását is csak az első lépésnek tekinthetem és ragaszkodnom kell ahhoz, hogy az 1. és 2. magyar hadseregek minden késlekedés nélkül a Tisza—Bodrog vonalára vétessenek vissza. Ezt követeli meg ugyanis az, hogy a 2. és 3. magyar hadseregek erői a nagy túlerővel, egyenlőtlen fegyverekkel vívott harcokban elérkeztek erejük és teljesítőképességük végső határához. Radikális arcvonalrövidítés nélkül egy újabb nagyobb ellenséges lökés esetén a teljes felmorzsolódásnak vannak kitéve. Egyedül egy védhető terepszakaszra való visszavétellel együtt járó arcvonalrövidítés ad módot arra, hogy az erők részeit kivonjuk és felfrissítve újra ütőképessé tegyük. De feltétlenül erőket kell kivonnom Budapest védelmének további jelentős alátámasztására is, miután a 10. hadosztály önmagában a nagy kiterjedésű fővárost legfeljebb gyengébb orosz élek ellen képes oltalmazni, de már komolyabb ellenséges támadás elhárítását nem biztosíthatja. De az 1. és 2. magyar hadseregek visszavételének azonnali és feltétlen megkezdését megköveteli az is, hogy a jelenlegi debreceni helyzet máris ezen hadseregek bekerítésével fenyeget, ezt pedig semmi körülmények között sem vállalom. Bár mint katona elismerem, hogy ha pusztán térkép alapján vezetnék, úgy Nagyméltóságod elgondolásával egyetértének és én sem cselekednék másképpen, de a haza földjének védelmével — ezt Nagyméltóságod is bizonyosan meg fogja érteni — a száraz katonai szempontokon kívül más megfontolásoknak is érvényesülniük kell.

Kétségtelen, hogy a német legfelsőbb hadvezetés a nagy európai általános hadászati helyzetet jobban áttekinti, azonban nekem minden körülmények között elsősorban a magyar érdekeket kell szem előtt tartani. Ez pedig parancsolólag megköveteli, hogy a magyar erőket, a további ellenállás megszervezésére és legalább az ország egy részének megvédése érdekében zömmel a Tisza-vonalon, részekkel pedig a Duna—Tisza között és a főváros védelmére alkalmazzam. Ha ugyanis a jelenlegi helyzetben az 1. és 2. magyar hadseregek tovább kitartanak, úgy erőimet semmi körülmények között sem tudnám visszavonni, ami teljesen kizárná nemcsak a Tisza, hanem még a Duna vonalának tartását is.

Mindezeket összefoglalva — és hangsúlyozva azt, hogy a koalíciós háború minden súrlódásával és nehézségével teljesen tisztában vagyok —, a legnagyobb sajnálattal kell kijelentenem, hogy a magyar erőknek a Tisza—Bodrog vonalára való erőteljes és haladéktalanul megkezdendő visszavételétől eltekinteni nem tudok. Lehet, hogy ez az elhatáro-

zásom a nagy helyzetet kellemetlenül befolyásolja, de meg vagyok győződve arról, hogy Nagyméltóságod belátja, miszerint a szövetségi hűség mellett engem elsősorban hazám érdekei kell, hogy vezessenek, ezek pedig a jelenlegi helyzetben parancsolólag megkövetelik a magyar erőknek a bezáródás veszélyével fenyegető zsákból való kivonását és egy olyan terepszakasgra való átcsoportosítását, mely a további védelmet lehetővé teszi” — fejeződik be a viszontválasz.

Újabb német vélemény megérkezését nem várva október 14-én kiadásra került az I. 564/Föv. hdm. 44. X. 14. sz. intézkedés. „Mint az 1. és a 2. hadseregparancsnokságtól berendelt vezérkari tiszteknek szóbelileg már elrendeltem, a legnyomatékosabban utasítom az 1. és 2. hadseregparancsnokságokat, hogy az arcvonal visszavételével kapcsolatban az összes nélkülözhető csapatokat (anyagot) a visszavétel üteméhez mérten fokozatosan vonják ki és tartalékok képzése nélkül, lehetőleg vasúti szállítással, amennyiben azonban arra mód nincs, úgy gyalogmenetben haladéktalanul indítsák útba Budapestre, Budapestre való beérkezésük után az alakulatokkal a fővezérség intézkedik. Ezért a visszairányított egységek parancsnokai a további parancsok átvétele végett a fővezérség hadműveleti osztályán jelentkezzenek.

Miután a jelenlegi hadműveleti helyzetben a Duna—Tisza közének és az ország fővárosának védelme a hadseregek szempontjából is, azok visszavételével kapcsolatban, a legelsőrendű fontosságú, a hadseregparancsnokok kövessenek el mindent, hogy minden egyéb intézkedésre vagy megfontolásra való tekintet nélkül, minél előbb nagyobb számú csapatot tudjanak fenti célra útbaindítani.

Biztos vagyok, hogy elgondolásomat és a súlyos helyzet megkövetelte kényszerrendszabályok szükségességét a hadseregparancsnokságok belátják és mélyen átérzik és ezért minden törekvésükkel igyekezni fognak a cél érdekében mindent megtenni.

Budapest, 1944. évi október 14-én.

vitéz nemes Vörös János vezds. s. k.”

Vörös vezérezredesnek erre az intézkedésére október 15-én 10 órakor Greiffenberg tábornok átnyújtotta Guderian éles hangú ultimátumát. Ebben követelte az 1. és 2. hadsereg visszavételére kiadott rendelkezések azonnali visszavonását, megtörténtét aznap 20 óráig kellett jelenteni. Az OKH vezérkari főnöke egyben utasította Vörös vezérezredest, hogy a „Dél” és az „A” hadseregcsoportnak alárendelt magyar kötelékeket érintő mindennemű beavatkozással azonnal hagyjon fel. Ellenkező esetben — mondja az ultimátum — a német főparancsnokság, teljes cselekvési szabadságának biztosítására, a hadicélok szem előtt tartásával, kénytelen lesz megfelelő rendszabályokat foganato-

sítani.⁶² Végül is a három napon át tartó „sürgönypárhaj”-nak Guderian ultimátuma vetett véget. Ennél több a fegyverszünet érdekében a magyar vezérkari főnök részéről nem történt. Annál többet tett viszont az OKH vezérkara az esetleges fegyverszünet megghiúsítására.

Az ismertetett sürgönyök, intézkedések kétségtelenül azt bizonyítják, hogy a magyar vezérkari főnök október 12-től újra beavatkozott a magyar seregtestek hadműveleti vezetésébe. Sőt, Guderian tiltakozása ellenére, parancsot adott az 1. és a 2. hadsereg visszavonására.

Az 1. és a 2. hadsereg visszavonására tett intézkedéseket, Vattay és Vörös szerint, első lépésnek szánták a Moszkvában elfogadott előzetes feltételek végrehajtására. Fogadjuk el, hogy valóban jó szándékkal tették, ezzel kívánták biztosítani a Budapestről bejelentett fegyverszünetet. Még a kiadás időpontja és Horthy döntése között is szoros összefüggéseket ismerhetünk fel

A vezérkari főnök, de a fegyverszünet operatív ügyeit intézők is figyelmen kívül hagyták azonban a hadművészet azon követelményét, hogy ilyen esetekben váratlanul, bátran, határozottan kell cselekedni és a döntő láncszemet, a döntő kérdést kell megragadni. Ez minden fegyveres felkelés, megmozdulás alaptörvénye. A fegyverszünet döntő kérdése, amitől az egész vállalkozás, azaz a fegyverszünet függött, a németek elleni fegyveres harc volt. Igaz, hogy Horthy ezt minden áron el akarta kerülni: „majd valahogyan kijátszom” — válaszolta a kormányzó Farkas tábornoknak, az új miniszterelnök-jelöltnek. Az egyezmény, a csapatok és az adminisztráció visszavételére az 1937-es határok mögé, tíz napot biztosított és az október 20-án járt volna le. A csapatok október 12-én elrendelt visszavétele, a németek elleni fellépés megkezdésével, Horthy Budapesten maradásához kívánt alapot teremteni. A titkos jelszó például — „Az 1920. III. 1-i rendeletet végrehajtandó” — amit az 1. és a 2. hadseregparancsnok megkapott — nem a visszavonulást, hanem mindenek előtt a kapcsolatok felvételét a szovjet csapatokkal és az együttes fellépést, a harcot tartalmazta a németek ellen. Ez természetesen egyben az arcvonal azonnali megnyitását és a szovjet csapatokkal közös előnyomulást is jelentette volna az ország belseje felé. Az 1944 október közepére kialakult hadászati és hadműveleti helyzetben a fegyverszüneti feltételek végrehajtása csak abban az esetben sikerülhetett volna, ha az 1. és 2. hadsereg az arcvonalban marad, beszünteti a Vörös Hadsereg elleni harctevékenységet, felveszi a kapcsolatot a szovjet sereg-

⁶² Október 10-én a kormányzó tudomására jutott, hogy a „Dél” hadseregcsoport parancsnoksága az arcvonal visszavételét tervezi a Guderian által még szeptember 22-én elrendelt állásokba, Kassa—Bükk—Mátra—Budapest—Balaton—Nagykanizsa terepszakaszra, az ún. „Margarethe Stellung”-ra (HL Filmtár 1258. sz. tekercs. KTB/H. Gr. Süd. 6619. sz. irat.) Ez a rendelet szem előtt tartotta a magyarországi földrajzi viszonyokat, hogy a támadás megállítására az említett terepszakasz alkalmasabb, mint az Alföld. Vörös vezérezredes intézkedése az Erdős-Kárpátokban kiépített állások feladását is előirányozta, ami azonban már ellenkezett a német hadászati tervekkel. Ezért jött az éles hangú ultimátum.

testparancsnokokkal és együttesen támadják a németeket. Csak ebben az esetben nem tudták volna a németek megghiúsítani Magyarország kilépését a fasiszta blokkból. Ezért az 1944. október 12-én kiadott utasítás az 1. és a 2. hadsereg visszavételére, a titkos jelszó elhagyásával, Vörös vezérezredes „jó szándéka” ellenére, nem a fegyverszünet sikeréhez, hanem a bukásához vezető első intézkedés volt. Ezzel a paranccsal a németek tudomására adták, hogy Magyarország is cselekvésre szánta el magát. A rendelet növelte a csapatoknál a zűrzavart és figyelmeztette a fasiszta főparancsnokságot, hogy valami készül, itt az idő a beavatkozásra, a „Panzerfaust” akció megindítására.⁶³

A hadihelyzet alapján Friessnerék felkészültek arra is, hogy minden magyar csapatmegmozdulást, még ha az nem is irányul közvetlenül a német alakulatok ellen, de a „Dél” hadseregcsoport hadműveleti elgondolásait zavarja, minden áron megakadályoznak, szükség esetén fegyveresen lépnek fel. Hihetetlen, hogy Vörös vezérezredes, akinek helyzetértékelései és javaslatai a háború menetével kapcsolatban — az utolsó hónapban — katonailag megfontoltak és tárgyilagosak voltak, ezt ne ismerte volna fel. A hadihelyzet elemzéséből azt is látnia kellett volna, hogy a német főparancsnokság az 1. és a 2. magyar hadsereg visszavonásának tervére csakis „nemmel” válaszolhat és ha szükséges, rendkívüli intézkedéseket foganatosít, ha más mód nincs, fegyverrel szerez érvényt akarátának. Arra azonban, hogy mi lesz, ha az OKH a magyar csapatok visszavételének javaslatát elutasítja, nem készítették tervet.

Különösen érthetetlen a hadseregek visszavételére tett fáradozás, ha figyelembe vesszük, hogy Vörös János vezérezredesnek is az volt a véleménye: a fegyverszünet csak akkor lehet eredményes, ha a kormányzó kimegy a csapatokhoz.

Horthyék a fegyverszünet aláírása után is bizonytalankodtak és taktikáztak. Ezt bizonyítja reagálásuk a 2. Ukrán Front parancsnokának kérésére. Malinovszkij marsall a fegyverszünet aláírása után egy hadműveleti kérdésekben jártas vezérkari tisztet kéretett Szegedre. Tájékoztatást kívánt kapni a német erők összpontosításáról, a magyar csapatok elhelyezkedéséről, az együttműködés felvételének módozataira vonatkozó magyar elgondolásokról, hogy mindezt további hadműveleti tervébe beilleszthesse, és hogy összehangolják a közös fellépés időpontját. Ez logikus következménye volt a fegyverszüneti feltételek elfogadásának. A moszkvai küldöttség 1944. október 12-én 02

⁶³ Az 1. hadsereg az október 12-én kiadott intézkedést a visszavonulásra nem kapta meg. A 2. hadseregnek erre már nem is volt szüksége, október 8-a lassú visszavonulásban volt. „Jelentem, hogy a 2. hadsereg az elszenvedett súlyos veszteségek következtében teljesítőképeségének a végére jutott” — jelenti Veres Lajos altábornagy október 7-én, 19 órakor. (HL. Felmtár 1258. tekercs. KTB/H. Gr. Süd. 6855. sz. irat.) Október 10-én feladta Kolozsvárt és megpróbált védelmi állásokat foglalni a Meszes hegységben.

óra 30 perckor kérte: „Magas rendfokozatú vezérkari tiszt, parlamenter, fehér zászlóval azonnal menjen Kistelekről Szegedre. Ott orosz harccsoport parancsnokánál jelentkeztek részletek megbeszélésére. Szolnoktól délre a Tisza mentén levő orosz csapatok nem támadnak. Erről az arcvonalról minden csapatot azonnal elvihetünk Budapestre. Kérek sürgős választ végrehajtásról. Oroszok nem értik, miért nem történt még meg? Javaslatuk, hogy páncélos erőnket is vigyük el.”⁶⁴

Ez elől már nem lehetett kitérni. De nem hadműveleti kérdésekben jártas vezérkari tisztet küldtek Szegedre, hanem Utassy Lóránd ezredes, aki ekkor a honvédelmi minisztérium 21. osztályának vezetője volt. (A hadifoglyokkal és a katonai internáltakkal kapcsolatos ügyek tartoztak hozzá.) Visszaemlékezésében küldetéséről elmondta, hogy október 12-én este a kabinetirodába hívták. Itt közölték vele, hogy Faraghó Moszkvában a fegyverszünet kérdéséről tárgyal és ennek értelmében az oroszok Szegedre egy vezérkari tisztet kértek. Feladataira vonatkozóan azt kapta, hogy „... az oroszok feltételeit, vagy kívánságait lesz hivatva átvenni.” Október 13-án hajnalban indult el és éjjel érkezett meg Szegeden át Deszkre. Annak ellenére, hogy küldetésére vonatkozóan csak annyit jelentett, hogy a szovjet parancsnokság kívánságainak és feltételeinek átvételére kapott parancsot, Malinovszkij is fogadta. A marsall megértést, jóindulatot és türelmet tanúsított a fegyverszünet megvalósításának nehézségei iránt. A 2. Ukrán Front segítőkészségéről tanúskodik, hogy még a fegyverszünet végrehajtásának technikai módját is kidolgozták. Úgy képzeltek el, hogy az egymással szemben álló szovjet és magyar egységek parancsnokai felveszik a kapcsolatot és együttesen támadják a németeket. Utassy a 2. Ukrán Front törzsszállásán tudta meg, hogy a front balszárnyán — Horthy kérésére — három napra beszüntette a támadást, amit a 3. hadsereg parancsnoksága ellenlökések megszervezésére és végrehajtására használt fel. Szovjet részről nehezteltek is, hogy a magyar oldalon a fegyvernyugvást semmibe veszik.⁶⁵

Horthyék a fegyverszünet aláírása után sem mutattak határozottságot és valami nagy aktivitást annak végrehajtására. Minden áron a németekkel való fegyveres összecsapás elkerülésén fáradoztak. Az október 13-án 23 óra 20 perckor feladott sürgönyben például közlik, hogy az „... 1. és a 2. hadsereg megkezdte a visszavonulást nyugati, illetve délnyugati irányba...” (A 2. hadsereg a helyzet kényszerítő hatására valóban visszavonulóban volt, az 1. hadsereghez azonban az utasítás el sem jutott.) „Javasoljuk, hogy az oroszok ne akadályozzák a magyarokat a visszavonulásban. Szeretnénk, ha a Szolnok—Debrecen vonaltól északra és a Tiszától nyugatra nem folytatnák a ma-

⁶⁴ Macartney: i. m.

⁶⁵ HL A Békeelőkészítő biz. kat. iratai, VII/18. Utassy Lóránd visszaemlékezése.

gyar csapatok elleni támadást, amíg magyar egységek Budapestre nem érnek.”⁶⁶ Ez a távmondattal bizonyítja talán a legjobban, hogy a Vár a visszavonulást és a németek elleni harcot minden áron szét akarta választani. Sehogy sem értették meg, hogy ez a kettő nem különíthető el egymástól. A német főparancsnokság a visszavonulásra kiadott parancsból megértette, hogy elérkezett a pillanat a közbelépésre és zöld utat adott a „Panzerfaust” akciónak.

A kormányzó váratlanul, október 14-én reggel úgy döntött, hogy nem várja meg a magyar csapatok Budapestre érkezését és október 20. helyett másnap, 15-én, bejelenti a fegyverszünetet.⁶⁷

A kormányzónak ezen villámelhatározására ma — harminc év távlatából — sem tudunk minden vonatkozásban kielégítő magyarázatot adni. Néhány nyugaton megjelent munkában egyes szerzők odáig mentek, hogy a szovjet főparancsnokságot tették felelőssé Horthy megalapozatlan és elszármított bejelentéséért. A Veres Lajos szerkesztésében megjelent műben a következőket írják: „Utassy ezredes sikeresége és az orosz ultimátum kínos meglepetés volt a Kormányzó számára... Malinovszkij... Utassy útján küldött üzenete, hogy a) az 1. és a 2. magyar hadsereg adja meg magát a velük szemben levő orosz főparancsnoknak, a IV. hadtest Pécssett a jugoszlávoknak; b) a hadsereg forduljon hátra, vonuljon Budapestre és ha a fővárost el tudja foglalni és tartani is tudja, ő az orosz csapatokkal a várost meg fogja kerülni...”⁶⁸ (A b) pont minden bizonnyal a 3. hadseregére vonatkozik.)

A tárgyilagos tényállás az idézettel kapcsolatban:

1. Utassy október 14-én 10 óra után érkezett vissza Budapestre. Nincs kinek jelentést tennie, senki sem kíváncsi Malinovszkij üzenetére és kérésére. Végül, nagy ügyel-bajjal — 11 óra körül —, a kormányzó fogadta. A jelentés megtétele után elbocsátották azzal, hogy hagyja meg hol található, majd értesíteni fogják. Horthy viszont már Utassy visszaérése előtt elhatározta, hogy 15-én bejelenti a fegyverszünetet. Malinovszkij üzenete tehát nem befolyásolhatta.

2. A marsall kérdései, amelyekre választ kért: Mennyi és milyen csapatok vannak Budapesten? Milyen a magyar hadsereg és a német csapatok hadműveleti helyzete? Milyen a Tisza-vonal védelme?

3. Üzenete: 48 óráig még nem támad. A magyar vezérkar vonja ki csapatait az arcvonalból és támadja meg a németeket. Javasolta, hogy: a) a magyar egységparancsnokok vegyék fel a kapcsolatot a velük szemben álló szovjet csapatparancsnokokkal és együttesen lépje-

⁶⁶ Macartney: i. m.

⁶⁷ Veres Lajos: i. m. 122. és Hennyey: i. m. 29. o. Horthy október 11-én fogadta a Magyar Front megbízottait, Tildy Zoltánt és Szakasits Árpádot. Tájékoztatta őket, hogy napirenden van a fegyverszünet aláírása, és hogy 9–10 nap múlva bejelenti ezt.

⁶⁸ Veres Lajos: i. m. 122. o.

nek fel a németek ellen; b) a magyar erőket vonják vissza Budapestre és gátolják meg, hogy a fővárost német csapatok megszállják. A 3. hadsereg egy részével vonuljon Budapestre, a másik részével Szolnokon át támadja hátha a Debrecennél összevont német hadosztályokat. A 2. hadsereg folytassa a visszavonulást. Az 1. hadseregről a marsall még csak említést sem tett, mert az nem a 2. Ukrán Fronttal szemben tevékenykedett.

4. Kérte még, hogy semmisítsék meg a németek repülőtereit és üzemanyagraktárait. Biztosította a magyar kormányt, hogy ha javaslatait elfogadják és ha október 16-án 08 óráig megkapja a hadműveleti helyzetről kért tájékoztatást, Magyarországot rövid időn belül megtisztítják a németektől. Semmi néven nevezendő ultimátumot nem küldött Utassyval. Ez a történelmi igazság Malinovszkij üzenetéről és Utassy jelentéséről. A 2. Ukrán Front parancsnoka Magyarországot az előzetes fegyverszüneti feltételek aláírásának pillanatától az antifasiszta koalícióhoz csatlakozott államnak tekintette. Sem a szovjet vezérkar, sem Malinovszkij nem követelte az azonnali cselekvést, a hadüzenetet Németországnak. Megértést és jóindulatot tanúsítottak az átállás nehézségei iránt. A marsall a siker érdekében felajánlotta segítségét, sőt, kötelezettséget is vállalt a gyakorlati kivitelezésért, míg az átállás nehézségeit a magyar csapatoknál leküzdik. *De hadműveleti terveit — az elfogadott előzetes fegyverszüneti feltételek figyelembevételével — módosítani, konkretizálni és összehangolni akarta a magyar vezérkarral.* Az elfogadott egyezmény alapján igyekezett dolgozni, a front tevékenységét ennek figyelembevételével akarta megszervezni.

Ezért hatott kiábrándítóan a kormányzó viselkedése Malinovszkij kérése iránt, amit a teljesen tájékozatlan vezérkari tiszt kiküldése bizonyít. Erre a következő lépés csakis a határozott, ultimátum-hangú távirat lehetett, amely október 14-én éjjél körül érkezett meg.

Hennyey Gusztáv szintén Moszkvát okolja az előrehozott bejelentésért. „Moszkva követelései elől viszont Magyarország már azért sem térhetett ki, mivel a Tiszától keletre dúló csata elveszettnek volt tekinthető. Mindez a kormányzót gyors elhatározásra készítette. Ezért helyezte át az október 20-ra tervezett fegyverszünetkérést október 15-re.”⁶⁹ Hogy mik voltak ezek a követelések, arra vonatkozóan a volt külügyminiszter nem tesz említést. Előző oldalon hivatkozik arra a távmondatra, amit Faraghó 14-én 23 óra 45 perckor adott le. A döntés viszont már 14-én reggel megtörtént. Így tehát ez sem játszható szerepet Horthy október 15-re tervezett bejelentésében. A Tiszától keletre dúló csatával kapcsolatban csak annyit: amikor Budapestről elment Moszkvába az az üzenet, hogy fegyverszünet megkötése

⁶⁹ Hennyey Gusztáv: i. m. 29. o.

kívánatos, a kormányzó már akkor levonta azt a következtetést, hogy a csata elveszett.

Vattay altábornagy — a fegyverszünet előkészítésének egyik operatív intézője — azt írja, hogy október 14-re már nagyon összesűrűsödtek az események és már akkor arra a következtetésre jutott, hogy másnap harcra kerül sor. Ezen a napon a Vár is érezte, hogy a fővárosban a német szervek aktivizálódnak. Az előzetes fegyverszüneti feltételek elfogadásáról értesüléseik nem voltak, de tudomásuk volt arról, hogy Faraghó vezérezredes Moszkvában tárgyal és ismerték a titkos jelszót, amit Geréb alezredes árult el. Ügyszintén adataik lehetnek arról is, hogy Moszkva és Budapest között október 5-e óta csaknem mindennap táviratváltás van. Ezek figyelembevételével Vörös vezérezredes október 12-én — az 1. és a 2. hadsereg visszavonására — kiadott parancsát a hitlerista vezetés úgy értékelte, hogy Magyarország is készül a kilépésre. Utaltunk már arra, hogy október 3-án és 4-én, a Wenck tábornok vezette megbeszélésen a német politikai, katonai és rendőri vezetők megállapodtak abban: ha az átállás jelei mutatkoznak, azonnal indítják a „Panzerfaust” akciót, hogy megelőzzék Horthyt. Abban is egyetértettek, hogy a vállalkozás során a kormányzó feltétlenül német kézre kell hogy kerüljön. „Ellenkező esetben az egész dolog elveszti értelmét (sonst ganze Sache witzlos).” A németek tehát jobban felkészültek Horthy tervének megghiúsítására, mint a kormányzó a kiugrásra, illetve a leszakadásra.

A németek mellett a hatalom átvételére készült a jobboldal is. Veessenmayer tudtával és támogatásával október első hetében megalakult a Nemzeti Szövetség, mely a jobboldali képviselőket fogta össze egy tömbbe, a háborúból való kilépést kereső államfő és kormánya ellen.⁷⁰ A németek erre a fasiszta tömörülésre úgy tekintettek, mint egy legális magyar szervre, melyre a puccs végrehajtásánál támaszkodhatnak. A német meghatalmazott a főhadiszállásról visszatérve fogadta Szálasit és közölte vele, hogy Hitler egyedül őt szemelte ki a politikai vezetésre. Azt is tudomására adta, hogy a kormányzó nem maradhat a helyén, de eltávolítására ki kell várni a szükséges pillanatot. A nyilas vezér október 4-én bemutatta Veessenmayernek a kormánylistát és a hatalomátvétel tervét, 8-án sürgette a cselekvést és javaslatot tett a Horthyt támogató tábornokok kikapcsolására. Úgy nyilatkozott, hogy ezt ők elvégzik, de kérte, hogy a németek biztosítsák az akciót. Bakay Szilárd altábornagyot, az I. hadtest parancsnokát, akire a kormányzó a fővárosban a fegyverszünet végrehajtásának katonai biztosítását ruházta, ismeretlen tettesek — október 8-án éjjel — lakásáról elrabolták. Ez az eset jól tükrözte az erőviszonyokat a fővárosban. A kormány tehetetlen volt.

⁷⁰ Hennyey Gusztáv: Külügyminiszteri működésem... i. m.

Október 12-én a Nemzeti Szövetségbe tömörült képviselők egy csoportja felkereste a kormány elnökét. Lakatos kérésére a szövetség elnöke, Szász Lajos kijelentette: programjuk a háború folytatása és figyelmeztették a kormányt, hogy döntő lépést a parlament megkerülésével nem tehet. Nem titkolták azt sem, hogy bizalmatlanok a kilépést kereső kormányzat iránt és érdeklődtek Faraghó moszkvai küldetése után. A miniszterelnök kitérő válaszokat adott, majd megkérdezte a képviselőket, hogy gondolják a háborút fegyver és hadsereg nélkül folytatni. „Kiugrást, árulást nem tűrünk” — kiáltott közbe Jaross. Az volt a nézetük, hogy a honvédség még mindig nem vesz részt teljes erővel a harcban, követelték az összes tartalékok bevetését.⁷¹ Ez volt a magyar társadalomnak az a rétege, amely még ekkor sem mérlegelt. A harcterek eseményeit, Németország gazdasági és katonai helyzetét figyelmen kívül hagyták. Továbbra is az ígéretések, a jóslások, a „csodafegyver-legenda” megszállottjai maradtak. Még mindig bíztak a hadiszerencse megfordulásában, a végső győzelemben, a németek feltétel nélküli támogatásának hívei maradtak. Követelték az ország gazdasági és katonai erejének teljes bevetését. Számukra nem volt nemzeti érdek, nem volt haza, csak egy létezett: Németország követése tűzön-vízen át. Rögeszméik annyira szélsőségesek voltak, hogy nem egy esetben még a németeket is megdöbentették. Ezért, amíg csak lehetett, Veessenmayer Horthyval és nem a nyilasokkal próbálta Magyarországot Németország oldalán megtartani. „Az volt az elvem, hogy mindig Horthyval és soha ne ellene cselekedjem. Jól tudtam, hogy vele áll, vagy bukik... Magyarország. Horthyt nem lehetett senkivel sem helyettesíteni, vagy pótolni” — jelentette ki 1962-ben.⁷² Végül a miniszterelnök megnyugtatta a képviselőket. Német lovagkeresztjére hivatkozva kijelentette: „amíg ezt hordom, nem leszek áruló”! Ezt a szavát Lakatos meg is tartotta. Mint miniszterelnök, a bizonytalankodó kormányzót nem bátorította elhatározó akaratában, hanem gátolta. A fegyverszünet érdekében nemcsak hogy semmit sem tett, hanem mindvégig a fék szerepét játszotta. Ő beszélte le Horthyt Budapest elhagyásáról, amit Miklós és Vörös tábornokok ajánlottak és ami az egyetlen helyes lépés lett volna a kialakult tragikus helyzetben. A kritikus napokban közjogi és formai aggodalmakkal időt pocsékoló vitákat provokált, lemondás gondolatával foglalkozott. Ezért kellett az operatív munkát végzőknek még miniszterelnök-jelöltreől is gondoskodni. A proklamáció eredeti szövegéből a miniszterelnök aggályoskodása miatt törölték, hogy „fegyverszünetet kötöttem” és hogy „Magyarország a németekkel a mai naptól kezdve harcban lévőnek tekinti magát”. Ez lett volna a

⁷¹ Lásd erre vonatkozóan: *Rozsnyói Ágnes*: i. m. 61–68. o.

⁷² *Gosztonyi Péter*: „A pannóniai helytartó” Irodalmi Újság, Párizs, 1962. november 15.

proklamáció kvintesszenciája, mely önálló cselekvésre bírhatta volna a magasabb parancsnokokat és elindíthatott volna egy németellenes szabadságharcot.

Winkelmann SS tábornok — az SS és a német rendőri csapatok magyarországi főparancsnoka —, aki már az október 3-i és 4-i megbeszélésen is a „kemény” megoldás híve volt, azaz azonnali beavatkozást követelt, október 10. és 12-e között Hitler főhadiszállásán járt. **Onnan a jóváhagyott puccsterv módosított változatát hozta magával.** Az elgondolás: Esztergomba sürgősen össze kell hívni a nemzetgyűlést. Horthyt a szélsőjobboldal fossa meg kormányzói tisztétől és Szálasit nevezze ki államfővé. A terv végrehajtását az előbbi változathoz hasonlóan német csapatok biztosítsák.⁷³

Az események a vártnál gyorsabban zajlottak.

A németek tudomására jutott titkos jelszó és Vörös János 12-i parancsa (az 1. és a 2. hadsereg visszavonására) cselekvésre készítette a fasiszta vezetést, amely a kiadott intézkedésekben a kormányzó elgondolásának végrehajtását látta. Guderian tiltakozása és a kiadott parancsok visszavonását követelő ultimátuma a Honvéd Vezérkar főnökét nem készítette visszakozásra. Kitartott álláspontja mellett. Ezért a hitlerista hadvezetés elhatározta, hogy megkezdi akcióját Horthy félreállítására és a nyilasok hatalomra segítésére. Ha Horthy október 15-én nem jelenti be a fegyverszünetet, a „Panzerfaust” akció akkor is megindult volna. A németek számára is döntő volt, hogy a kormányzó félreállítása megtörténjen, még mielőtt magyar csapatok érkeznek a fővárosba.

Veesenmayer, a főhadiszállásról történt visszaérkezése után, többször kért sürgős kihallgatást. Október 13-án, a „Panzerfaust” akció irányítására, az SS birodalmi vezető — Himmler — megbízásából Budapestre érkezett von Bach-Zelewski SS Obergruppenführer, a varsói felkelés elfojtója. A válogatott SS vezetők, Bach-Zelewski, Winkelmann és Otto Skorzeny, mind itt voltak. A külügyminisztérium Rudolf Rahn nagykövetet küldte Veessenmayer megerősítésére. Ami még e személyeknél is félelmetesebb volt: megérkezett és megkezdte a kirakást Budapest környékén a 24. páncélosadosztály és az 503. „Tigris” páncéloszászlóalj is.

A fasiszta szervek aktivizálásából, a Budapest környéki német csapatmozgásokból a kormányzó is megértette, hogy ezek nem a szovjet csapatok ellen, hanem a jobboldal akciója végrehajtásának támogatására irányulnak, ami az ő félreállítását és a nyilasok, Szálas Ferenc hatalomra ültetését jelenti. Minden bizonnyal konkrét ismeretek is eljutottak Horthyhoz arra vonatkozóan, hogy a nyilas puccs végrehajtását napirendre tűzték. A proklamáció erre utalva a következő-

⁷³ Horthy Miklós: i. m. 270. o.

ket mondja: „A szövetségi hűséggel ellenkező cselekményeket... a nyílt kihívással is tetézték... Megbízható értesüléseket kaptam arra nézve, hogy a német politikai színezetű csapatok erőszakos felfordulás útján saját embereiket szándékoznak uralomra segíteni...” Ezzel Horthy félreérthetetlenül beismeri, hogy a németek és a nyilasok napirendre került puccsa kényszerítette ki október 15-e cselekvését. A hozzá eljutott hírekből megérthette, hogy Horthy Miklósnak mindenképpen mennie kell. Ezért cselekvésre szánta el magát. Még volt egy lépés előnye és ezt kihasználta.

Horthy kétségtelenül felismerte a fenyegető veszélyt, de határozottan még ekkor sem mert arra az ösvényre lépni, amely személyét és a magyar nemzetet is megmenthette volna attól a szenvedéstől, pusztulástól, amit az ország hadszíntérré válása és a nyilas uralom fél éve jelentett az államnak.

A Várban október 14-e az előkészületek jegyében zajlott le. Ambrozy és Vattay, Horthy elgondolásának megfelelően, elkészítették a 15-i koronatanács forgatókönyvét, a proklamáció és a hadparancs tervét. A kormányzót az esti órákban Vattay tájékoztatta a helyzetről és a 15-i koronatanács menetéről. Az általános kérdések szakirodalmunkban részletes feldolgozást nyertek, ezért csak a katonai vonatkozású eseményekre szorítkozunk.⁷⁴

Vattay altábornagy nyugtalankodott a tervezett csapatok be nem érkezése miatt. „Többször érdeklődtem és mindig azt a választ kaptam — írja —, hogy már a 10. hadosztály szállítás alatt van.” Majd arról tájékoztatták, hogy a németek nem engedik a 10. hadosztályt és helyette a hegyi dandár jön Budapestre.⁷⁵ A hadosztály elmaradása készítette Vattayt arra, hogy a vezérkari főnöknek az 1. lovashadosztály Budapestre rendelését javasolja. Vörös vezérezredes egyetértett a javaslattal és a hadosztály parancsnokát azonnal felrendelték a Várba. Itt a vezérkari főnök Vattay jelenlétében a következő parancsot adta Ibrányi Mihály altábornagynak: „A mai napon (14-én — Ö. I.) éjjel vonja össze a lovashadosztályt Ceglédbercel területén és készüljön fel, hogy október 15-én az előrelátható harcokba Budapesten beavatkozhasson. A hadosztály összevonását nyugodtan végrehajthatja, mert az oroszok minden további előnyomulást három nappal leállítottak.”⁷⁶

⁷⁴ Horthy sikertelen kiugrási kísérletére és a nyilas puccsra vonatkozóan: Lásd: *Juhász Gyula*: i. m. 324–353. o., *Karsai Elek*: A budai vártól a gyeptűg. i. m. 537–538. o., *Rozsnyói Agnes*: A Szálasi-puccs. 61–81. o. és *Teleki Éva*: Nyilasuralom Magyarországon. i. m. 9–52. o.

⁷⁵ Vattayt a vezérkar illetékesei tudatosan félrevezették. Nem az 1. hegyi dandár került kivonásra, hanem a 10. gyaloghadosztály, amelynek a fővárosba kellett volna beérkeznie. (1376/Föv. hdm. 44. X. 8. sz. intézkedés és a 1532/Föv. ndm. 44. X. 13. sz. átirat az OKH-hoz.) A hadosztály szállítása „Buzogány” fedőnévvel október 13-án megkezdődött. Az október 15-i események hatására útiránya megváltozott: Kiskunhalas–Kiskunmajsa–Soltvadkert körzetében került bevetésre. Ismeretlen kezek Budapestre irányították az október 8-án Munkács körzetéből kivont 1. ejtőernyős ezredet, az meg is érkezett.

⁷⁶ HL Vattay vallomása. Vörös vezérezredes a magánbeszélgetés során azt mondta Ibrányinak, hogy azért nem kell nagyon sietni.

Veesenmayer ismételt jelentkezett kihallgatásra. A kormányzó úgy döntött, hogy a koronatanács után, 15-én, 12 órakor fogadja a német követet és ezután beolvasásra kerül a proklamáció. A németek Horthy 15-re tervezett programját nem ismerték, sejtelmük sem volt arról, hogy bejelenti a fegyverszünetet. Ha ezt tudják, előbb indul az akció. Hitler Rahn nagykövet és Veesenmayer javaslatára engedélyezte, hogy tegyenek még egy kísérletet Horthynál, próbálják meg visszatartani a szakítástól. Bach-Zelewski utasítást kapott, hogy ennek megtörténteig várjanak az akció megindításával.⁷⁷ Ezért október 15-én csak Horthy fiának elrablását hajtották végre, ezzel szándékoztak támogatni Rahn nagykövetet, illetve nyomást gyakorolni Horthyra.

14-én este, amikor már minden el volt döntve '15-re vonatkozóan, a kormányzó magához rendelte a vezérkari főnököt és tájékoztatást kért az arcvonal helyzetéről. Ezután ismertette tervét és utasította, hogy a proklamáció után adassa ki a hadparancsot és a titkos jelzót: „Az 1920. III. 1-i rendeletem végrehajtandó.” Vörös vezérezredek kísérletet tett, hogy megértesse a helyzet súlyosságát és tanácsolta, hogy az ügy és személyi biztonsága érdekében azonnal hagyja el a Várat. „Arra kérem: azonnal menjünk ki Husztra, az 1. hadsereg parancsnokságára, járjuk végig az arcvonalat, mert csak így tudjuk legjobban előkészíteni a magyar csapatok átállítását...” Azt is tudomására adta a kormányzónak, hogy ha Budapesten törésre viszi a dolgot a németekkel, egy-két órán belül fogoly. „Bízom abban — válaszolta Horthy —, hogy ha a német követet felkérem, hogy a német csapatok hagyják el az állam területét, úgy Magyarországon is az lesz a helyzet, mint volt Finnországban.”⁷⁸ Horthyék a németek elleni harcot minden áron el akarták kerülni, ezért idézgették a finn példát. De azt figyelmen kívül hagyták, hogy Magyarország területe Németország számára hadászati fontosságú, hadszíntérré változtatásával a szovjet csapatokat igyekeztek távartartani a fontos hadiipari bázisoktól, a magyar olajkutaktól, amelyekről a német hadsereg, míg le nem tette a fegyvert, nem mondhatott le. Olajkútjaink és a bécsi feldolgozó üzemek a német össz kőolajkészlet csaknem 80 százalékát adták. Megdöbbenően naiv elképzelés volt azt remélni, hogy erről a területről Hitler önként lemond.

A Német Távirati Iroda október 14-én este a következő katonapolitikai és katonaföldrajzi értékelést adta a rádióban: „Németországban minden ember tudja, hogy Magyarország mind katonai és földrajzi, mind pedig politikai és kulturális tekintetben mennyire hozzátartozik Közép-Európához és a belső európai erődhöz. Senki se higgye,

⁷⁷ Idézi: *Teleki Eva*: i. m. 26. o.

⁷⁸ *Paál és Radó*: i. m. 44. o.

hogy az ellenségnek Magyarországon könnyű dolga lesz, ha Magyarországot a fő döntések szempontjából inkább csak előtérnek tekintenek. Ellenkezőleg, Magyarországot épp úgy kell tekinteni és épp úgy fogják védeni, mintha német föld lenne, mert Magyarországnak ránk nézve ugyanaz a jelentősége, mint Kelet-Poroszországnak vagy a Rajna-vidéknek, ahol mi a legerősebb záróreteszeket építettük ki.”⁷⁹ Ezt minden bizonnyal Horthynak adresszálták. Ő azonban hazánk földrajzi és katonapolitikai helyzetét figyelmen kívül hagyta.

Az október 15-i előkészületek körülményei között érkezett Faraghó újabb sürgönye, amit 14-én 23 óra 45 perckor adott le:

„Vezérkari főnöktől 14-én 20 órakor a következő jegyzéket kaptuk. Utassy ezredes teljesen tájékozatlan ember volt, ezért a tárgyalásokat nem tudta lefolytatni. A magyar kormány kérte a szovjet főparancsnokságtól a támadás beszüntetését Budapest felé. Szovjet a kérést teljesítette. Magyarország azonban nem vonta ki csapatait, ehelyett Szolnok környékén erős aktivitást fejtett ki. Fentiek bizonyítják, hogy a magyar kormány fegyverszüneti feltételeket valószínűleg nem akarja teljesíteni. A szovjet főparancsnokság ezért követeli, hogy Magyarország 48 órán belül teljesítse a magára vállalt kötelezettségeket és különösen:

1. Szakítson meg minden kapcsolatot Németországgal és kezdje meg ellene az aktív hadműveleteket;

2. Kezdje meg a csapatok kivonását Románia, Jugoszlávia és Csehszlovákia területéről;

3. Október 16-án 08 órára küldjön Szegedre — ugyanazon az úton — az orosz parancsnoksághoz teljes adatokat a német és a magyar erők helyzetéről és pontos tájékoztatást a fegyverszüneti feltételek teljesítésének menetéről.

Kérem a fentieket pontosan teljesíteni és engem részletesen tájékoztatni...”⁸⁰

Ezt ultimátum-hangnemben írták. Az előző táviratokhoz viszonyítva valóban határozottabb, de teljesen megfelelt a kialakult helyzetnek. Katonai nyelven fogalmazták meg és nem a diplomácia hajlékony finomságaira fordították a figyelmet, hanem a tennivalókra. Ezt a hangnemet és tartalmat Horthyék magatartása kényszerítette ki azzal, hogy komolytalanul viselkedtek Malinovszkij október 12-i kérésével szemben. Figyelmeztetni szándékozták Horthyékat: itt az ideje, hogy az elfogadott előzetes feltételek szellemében cselekedjenek. A feladás időpontja (14-én 23 óra 45 perc) bizonyítja, hogy ez a távirat sem játszott szerepet Horthy 14-én hozott döntésében.

⁷⁹ Idézi: *Teleki Eva*: i. m. 26—27. o.

⁸⁰ *Macartney*: i. m.

A Vár — Utassy jelentése alapján — 15-én 03 óra 30 perckor a következő táviratot küldte Moszkvába:

„Megbízottunk Szegedről visszajött. Ottani parancsnok azonnal fegyveres akciót követelt. Ezt jelenlegi erőviszonyok között mindaddig, amíg fővárosba irányított szállítmányok be nem érkeznek, nem tudjuk végrehajtani. Szállítás vasutak eddigi katonai bombázása miatt sajnos lassan megy. Németek sokat gyanítanak már külföldi rádióhírek alapján is. Fegyverszünet tudomásukra jutása, vagy nyilvánossá válása esetén német támadásra számíthatunk, ez ellen feltétlenül védekezünk. Ez esetben orosz—magyar csapatok együttes sűrű feladata lesz Budapest felmentése. Addig a Várat, mint a kormányzó, a kormányzat székhelyét feltétlenül tartani akarjuk. Megbízottunk hétfőn (okt. 16.) ezt a kívánságunkat Szegeden tolmácsolni fogja, kérjétek a vezérkar ottani főnökének támogatását.”⁸¹

Ez az első távirat, melyben Horthy orosz—magyar csapatok együttes fellépését sürgeti, de érdekében, sajnos, semmit nem tett.

A táviratból három kérdésre kapunk feleletet. 1. Félnek a németektől, érzésük, hogy a fegyverszüneti kísérlet tudomásukra jutott és beavatkozásuktól tartanak. 2. Ez ismételten megerősíti azt az állításunkat, hogy Horthy ezen hírek hatására vállalkozott arra, hogy 15-én — minden különösebb előkészület nélkül — bejelenti a fegyverszünetet. 3. Még mindig azon az állásponton van a kormányzó, hogy a németeket nem támadják meg, azt igyekeznek elkerülni. Ezt még akkor is elvetették, amikor tudomásukra jutott, hogy a németek készülnek a beavatkozásra. Ez volt a fegyverszünet tragédiája. Horthy és rendszere még önmaga védelmében sem tudott fegyvert fogni Hitler ellen.

ИГНАЦ ЭЛЬВЕДИ:

МОСКОВСКИЕ ПЕРЕГОВОРЫ О ПЕРЕМИРИИ И НЕУДАЧНАЯ ПОПЫТКА ХОРТИ «ОТКОЛОТЬСЯ»

(Октябрь 1944 г.)

Резюме

В статье рассматривается важная и вызвавшая до сего времени много споров тема нашей истории, многие частные вопросы которой остались нераскрытыми и по сей день. В связи с этим в статье исследуется весьма значительный новый материал и делаются интересные новые выводы.

Автор концентрирует свое внимание в основном на трех группах вопросов:

1. Подкрепляет и новым материалом подтверждает свою, сложившуюся уже ранее точку зрения, согласно которой в начале сентября 1944 года Венгрии также благоприятствовала обстановка с точки зрения откола от фашистского блока.

2. Подробно описывает, анализирует и дает оценку московских переговоров, проводимых посланцами Хорти в октябре 1944 года.

3. Статья новыми материалами и оценками иллюстрирует подготовку к «отколу», наряду с этим исследуются упущения Хорти и контрмеры, принятые фашистским военным руководством в целях срыва попыток Хорти перейти на сторону антифашистской коалиции.

Всё это автором объективно рассматривается и анализируется, при этом не преувеличивается роль ни одного из факторов.

IGNÁC ÖLVEDI

**DIE WAFFENSTILLSTANDSVERHANDLUNGEN IN MOSKAU UND
DER ERFOLGLOSE VERSUCH HORTHYS „ABZUSPRINGEN“**

(Oktober 1944)

Resümee

Die Studie untersucht ein wichtiges und bisher vielumstrittenes Thema der ungarischen Geschichte; mehrere Detailfragen desselben sind selbst heute noch nicht erschlossen. Zu diesen liefert diese Arbeit in ihrem Material und ihren Folgerungen viel Neues.

Der Autor konzentrierte seine Aufmerksamkeit grundlegend auf drei Fragenkomplexe:

1. Er bekräftigt und beweist mit neuen Daten seinen schon früher eingenommenen Standpunkt, dass Anfang September 1944 sich auch für Ungarn eine günstige Lage bot, aus dem faschistischen Block auszuschneiden.

2. Detailliert behandelt, analysiert und bewertet der Verfasser die Verhandlungen der Abgesandten Horthys im Oktober 1944 in Moskau.

3. Er beschreibt mit neuem Material und neuer Bewertung die Vorbereitungen zum „Abspringen“, die Versäumnisse Horthys und die Gegenmassnahmen der faschistischen Kriegführung die Absprünungsversuche Horthys zu vereiteln.

All dies wird objektiv analysiert und betrachtet, ohne die Rollen der einen oder der anderen Partei zu übertreiben.